

Bölüm 5

Soğuk Savaş Başlarken Türk Dış Politikasında Dönüşüm: 1950-1960 Dönemi

öğrenme çıktıları

1 Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Hükümet Kurması

1 Demokrat Parti'nin dış politika yaklaşımını açıklayabilme

3 Türkiye'de ABD Askeri Tesislerinin Kurulması

3 NATO üyeliği sonrası Türkiye'de kurulan ABD tesislerinin Türk Dış Politikası üzerindeki etkisini açıklayabilme

5 Kıbrıs Gelişmeleri ve Türk Dış Politikası

5 Bağımsızlık sürecine giren Kıbrıs Adası'nın Türk Dış Politikasında kazandığı yeni önemi, dönemin siyasal gelişmeleri ışığında açıklayabilme

2 Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO Üyeliği

2 Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO üyeliği arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

4 Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Değişen Orta Doğu ve Balkan Politikaları

4 Orta Doğu ve Balkanlar eksenli siyasal gelişmeleri belirlemek üzere takip edilen Türk dış politikası stratejileri ve girişimlerini, sonuçlarıyla birlikte açıklayabilme

6 Ekonomik Kriz ve Türk Dış Politikasında Alternatif Arayışları

6 Türkiye'nin 1950'lerin ortalarından itibaren yaşamaya başladığı ekonomik krizin dış politikaya etkisini açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Soğuk Savaş • Demokrat Parti • Türk Dış Politikası • Kore Savaşı • NATO • Balkan Paktı • Bağdat Paktı • Kıbrıs

GİRİŞ

Türk Dış Politikası öğrencileri için en ilginç ve öğretici dönemlerden biri 1950-1960 dönemidir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında takip ettiği aktif tarafsızlık politikası, savaş bittiğinde bu politikayı benimsemiş olanlar için oldukça sıkıntılı bir geçiş sürecine neden olmuştur. Dolayısıyla bu kadrolar savaş sonrasında ortaya çıkan yeni dengelelere uyum sağlamak zorlanmış ve Türkiye için siyasal bir değişimin artık zorunluluk olduğu görünür hale gelmiştir.

Soğuk Savaş'ın başlaması sadece dünya siyasetinde yeni bir dönemi açmamış, Türk Dış Politikası için de yeni bir siyasal dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Avrupa'da liberal demokrasiler savaştan galibiyetle çıkmış, Avrupa'da yeni bir liberal ekonomik düzen ABD'nin belirleyiciliği altında yapılandırılmaya başlanmıştır. Türkiye bu düzenin içinde yer almanın kaçınılmazlığını kısa sürede açık bir biçimde görmüştür. Yalta Konferansı sonrasında Sovyetler Birliği lideri Josef Stalin'in Türkiye'ye karşı sertleşen politikası ufukta beliren yeni tehdidin Türkiye için öncelikli bir güvenlik meselesi olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan Yalta sonrası bozulmaya başlayan ABD - Sovyetler Birliği ilişkisi, Türkiye'nin güvenlik kaygısını giderebilmesine uygun yeni bir siyasal ortam doğurmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi ve lideri İsmet İnönü bu bahsettiğimiz yeni siyasal ortamda Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama geçişini planlamış ve iktidar değişimine rıza göstermiştir. Liberal düzenin içinde yer almak için tek parti rejimini terk etmek, Türkiye için artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Yeni bir parti, yeni bir iktidar ve yeni ittifak ilişkileri 1950'lerin Türkiye'sinin siyasal kaderini belirlemiştir.

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden çıkmıştır. Parti, tarihsel ve siyasal kökleri olan Celal Bayar - İsmet İnönü ayrımına dayanmaktadır. Celal Bayar ve arkadaşları Demokrat Parti'yi kurmuş ve Parti'nin ikinci seçimlerde 1950'de tek başına iktidar olmasını sağlamıştır. Dış politika açısından Demokrat Parti, gerçekte Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye'yi içine soktuğu siyasal süreci devam ettirmiştir. Bu açıdan Demokrat parti dönemi dış politika karar ve eylemlerini Cumhuriyet Halk Partisi geleneğinden bir kopuş

olarak değerlendirmemek gerekir. Öte yandan Soğuk Savaş tırmanırken Türkiye'de iktidar Demokrat Parti'ye geçtiği için liberal yeni düzene entegrasyon amacıyla siyasi ve ekonomik adımları atmak da Demokrat Parti'ye kalmıştır.

Söz konusu dönem Kore Savaşı'nın hemen sonrasında küresel ölçekte tırmanan bir gerginlik dönemidir. İki kutuplu düzen tüm yerküreyi bir tür mücadele alanına çevirmiştir. Özellikle Orta Doğu gelişmeleri Türk Dış Politikasını doğrudan belirlemiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği ve Bağdat Paktı bu bağlamda değerlendirilebilir. ABD'de bu dönemde başkan olan Eisenhower ve onun kendi adıyla anılan Orta Doğu stratejisi Türkiye-ABD ilişkilerinin hızla ve fazlaca derinleşmesine yol açmıştır. Yönetim tecrübesi sınırlı olan genç bir siyasal hareket olarak Demokrat Parti bu konuda sınır koymakta zaman zaman zorlanmıştır. Türkiye'deki ABD askeri tesislerinin yoğunluğu, çeşitliliği ve bir tür denetim dışı istihbarat faaliyetleri buna örnektir. Balkan siyasetinde de aynı gelişmeler Türk Dış Politikasını belirlemiştir. Balkan Paktı, kısa ömürlü olmakla birlikte bu yönde bir siyasal gelişmedir.

Türk Dış Politikasında, dönemin genel eğilimi ve ruhuyla ayrıksı kalan tek konusu Kıbrıs'tır. Demokrat Parti Hükümeti bugüne kadar gelen Kıbrıs davasının temelini, Britanya ve ABD'ye meydan okurcasına bu dönemde atmıştır. Kıbrıs'ın Britanya'dan bağımsızlık kazandığı söz konusu dönemde Adada tırmanan ve Türklere yönelen şiddet eylemlerine karşı Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) bu dönemde kurulmuştur. TMT, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikasının Adadaki temelini oluşturmuş ve uzun yıllar bu temel üzerinde gelişim sağlamıştır. Kıbrıs davasının liderleri de TMT içerisinden çıkmıştır.

Ekonomik olarak da söz konusu süreç Demokrat Parti'nin Marshall yardımlarıyla liberal ekonomiye geçişi gerçekleştirdiği bir dönem olmuştur. Üretim gücü sınırlı olan Türk ekonomisi bu hızlı dışa açılma döneminin sonunda ağır bir mali krizle yüzleşmiştir.

1960'a gelindiğinde ABD ile ittifak ilişkisi ve ekonomik entegrasyonun yarattığı sorunlar su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Demokrat Parti, söz konusu tıkanma karşısında ilişkilerini çeşitlendirme arayışına girmiş ve bu amaçla çeşitli girişimlerde

bulunmuştur. Bir yanda Avrupa Ekonomik Topluluğu diğer yanda Sovyetler Birliği ile yeni bir yakınlaşmanın faydalarını bu süreçte anlayan Hükümet bu yönde adımlar atmaya başlamıştır.

1960 askeri darbesi tam da ABD ile ilişkilerin mesafelenmeye başladığı bir siyasal dönemde gerçekleşmiş ve zannedilen aksine Türkiye'yi tekrar ABD rotasına oturtmuştur. Türkiye Cumhuriyeti siyasal tarihinin bu ilk askeri darbesi, bu açıdan Demokrat Parti'yi hedef aldığı kadar Türk Dış Politikası'nda bir düzeltme yapılmasını da hedeflemiştir. TMT'nin faaliyeti durdurulmuş, Jüpiter füzeleri yerleştirilmiştir.

DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU VE HÜKÜMET KURMASI

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Avrupa'da kurduğu ekonomik ve siyasi yeni düzenin bir parçası olma kararını veren Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı, bu yeni düzenin bir zorunluluğu olan demokratikleşme adımlarını da atmak durumunda kalmıştır. Batı Bloku kendisini liberal değerler üzerinden tanımlamakta ve bloklar arası karşıtlığı da büyük oranda değerler karşıtlığına dayandırmaya çalışmaktadır. Bu yeni yaklaşım içinde serbest piyasa ekonomisi ve çok partili, serbest seçimlerle işleyen demokratik bir siyasal sistem Batı Blok içerisinde yer almak için bir önkoşul haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı çıkartan siyasal dinamiklerin aşırı bir milliyetçilik ve bunun doğal bir sonucu olan demokratik düzenden uzaklaşmak olduğunu da gören ya da savaş sonrası bu tespiti yapan ABD, Avrupa'da liberal bir ekonomik ve siyasal düzeni geri dönülmez biçimde yerleştirme kararlılığı göstermiştir. Bir başka deyişle Avrupa'da liberal bir düzenin tesisi, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Sovyetler Birliği'nin onun temsil ettiği değerlerin ötekileştirilmesini sağlamak kadar, İkinci Dünya Savaşı'nı yarattığı düşünülen Faşizm ve Nazizm'in Avrupa'daki köklerini yok etmeyi hedeflemiştir.

Cumhuriyeti kuran parti Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye'nin siyasal tarihinde birkaç denemede bulunmuş ama çok partili siyasal yaşama geçiş konusunda başarılı olamamıştır. Savaş dönemi bu tür bir siyasal açılım için gereken koşulların oluşumunu da engellemiştir. Dolayısıyla savaş bittiğinde

hem iç hem de dış zorunluluklar yeni bir demokratikleşme deneyimini gerektirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Parti-Devlet birliğine dayanan yönetim anlayışını sona erdirmesi ve çok partili bir düzende serbest seçimlerle iktidarın belirlenmesi ve değişmesi esasına dayanan düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü 1944 yılından itibaren bu yönde ciddi siyasi mesajlar vermeye başlamıştır (Salep 2020: 1110).

Yeni bir siyasal parti kurulması yönünde ilk girişim de doğal olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde oluşmuştur. Celal Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Atatürk döneminden beri önemli ikinci ismi ve İsmet İnönü'nün de siyasal rakibidir. Atatürk yeni Cumhuriyetin ekonomi meselelerini Celal Bayar'a emanet etmiştir. İş Bankası'nın kuruluşunu üstlenmiş ve ilk genel müdürü olmuştur. İş Bankası Genel Müdürlüğü'nden sonra Ekonomi Bakanlığı görevine Atatürk tarafından getirilmiştir. Atatürk vefatından hemen önce de Celal Bayar'ı, İsmet İnönü'nün yerine başbakanlık görevine getirmiştir. Bu durum Celal Bayar ile İsmet İnönü arasında bir tür siyasal rekabet ortamı yaratmıştır. Atatürk'ün vefatı sonrası Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Celal Bayar ve arkadaşlarının Parti içerisindeki etkisini büyük oranda sınırlamıştır.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çok partili hayata geçileceğine ilişkin açık siyasal mesajlar verdiği ve bu yönde bir gelişmenin çok yakın olduğunun anlaşıldığı 1945 yılında Celal Bayar liderliğinde bir grup Cumhuriyet Halk Partisi'nin o yılki bütçe yasasına ret oyu vermiştir. 29 Mayıs 1945 günü yapılan bütçe yasası oylamasında 5 milletvekili hayır oyu vermiştir. Hayır oyu veren Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Emin Sazak'tır. Hayır oyu sadece beş milletvekili ile sınırlı kalmasına rağmen Başbakan Şükrü Saraçoğlu Meclisten güvenoyu talep etmiş ve bu kez bu beş milletvekilini ek olarak iki milletvekili daha, Recep Peker ve Yusuf Hikmet Bayur da güvensizlik oyu vermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde bütçe yasası görüşmeleriyle başlayan muhalefet Çiftçi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında Türk siyasal tarihine "Dörtlü Takrir" olarak geçen önergeyi 7 Haziran 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi grubuna vermiştir. Söz konusu önerge Cumhu-

riyet Halk Partisi grubunda reddedilmiştir (Demirtaş 2014: 399-401). Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan'ın sunduğu bu önerge Cumhuriyet Halk Partisi'nde siyasal yaklaşımlarla ilgili derin bir çatlağın oluştuğunu ortaya koymuştur. Liberal fikirlere dayanarak hazırlanan bu metin Demokrat Parti'nin kuruluşunu ve siyasal eğilimini işaret eden ilk ve çok önemli bir belgedir. Bu önerge ile Celal Bayar ve arkadaşları Cumhuriyet Halk Partisi ile yollarını siyasi olarak ayırmıştır. Celal Bayar ve arkadaşları bir yandan Cumhuriyet Halk Partisi'nden kopup yeni bir parti kurma sürecine girerken, diğer yandan savaş sonrası dönemde Cumhuriyet Halk Partisi dışında ilk siyasi parti kurma girişimi Nuri Demirağ'dan gelmiştir. Nuri Demirağ Temmuz 1945'te yeni bir parti kurma talebini dile getiren bir dilekçeyle İstanbul Valiliği'ne başvurmuştur. Havacılıkla ilgili bir iş adamı olan Nuri Demirağ liberal esaslara dayanan Milli Kalkınma Partisi'ni resmi olarak izin verilmesi üzerine 5 Eylül 1945'te kurabilmiştir. Dolayısıyla çok partili yaşama geçişte Cumhuriyet Halk Partisi dışında ilk parti olarak Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur (Özacun 2002: 210).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1945 yılı sonu itibariyle Celal Bayar ve arkadaşlarının parti kurma girişimini de kabul ettiğine ilişkin açıklamalarda bulunmaya başlamıştır (Dokuyan 2014:160). İsmet İnönü açısından bu partinin kuruluşu Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş sonrası dış politika yöneliminin bir gerekliliği olarak görülmüştür. Çok partili yaşama geçiş kaçınılmazdır. Bu yeni siyasi partilerin mutlaka kurulacak olması anlamına gelmektedir. Ana muhalefetin Cumhuriyet Halk Partisi içerisinden ve Cumhuriyet ilkelerine bağlı kadrolar tarafından oluşturulması ise tercih edilecek bir durumdur. Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kurulmuştur.

Demokrat Parti'nin kurulması ve halk nezdinde hızla kabul görmeye başlaması Cumhuriyet Halk Partisi'nin erken seçim kararı almasına yol açmıştır (Özkerem, Arslanel 2015: 29). Demokrat Parti'nin süratle ve yaygın biçimde teşkilatlar kur-

maya başlaması bu açıdan önemli bir gösterge olmuştur. Demokrat Parti'nin kuruluş hızı ve gücü daha ilk günden bu siyasal hareketin Cumhuriyet Halk Partisi karşısında iktidara gelme imkanı taşıyan bir siyasal hareket olduğunu ortaya koymuştur. Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Parti'nin teşkilatlanma sürecini tam olarak gerçekleştirilmesine fırsat vermeden bir baskın seçim tasarlamıştır. 26 Mayıs 1946 yerel seçimlerine hazırlıkların tamamlanmamış olması gerekçesiyle katılmamayı tercih eden Demokrat Parti 21 Temmuz 1946'da yapılması kararı alınan bu baskın seçime katılmak durumunda kalmıştır. Altı siyasi partinin katıldığı seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi Meclis çoğunluğunu elde etmiştir. Savaş sonrası dönemin bu ilk serbest seçim denemesi Demokrat Parti için çok önemli bir siyasal tecrübe olmuştur. Meclise 61 milletvekili sokma başarısını gösteren bu genç siyasi hareket 1950 seçimleri için ana muhalefet partisi konumuna yükselmiştir (Akandere 2003: 9). 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlere Demokrat parti teşkilatlanma faaliyetleri ve seçim hazırlıklarını tamamlamış olarak katılmıştır. Demokrat Parti 14 Mayıs seçimlerinden Meclis çoğunluğu sağlayarak çıkmıştır. Bu seçimler Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin demokratikleşme girişiminin en kritik aşamasını teşkil etmiştir. Genç Cumhuriyet'te ilk defa serbest seçimlerle iktidar el değiştirmiştir. Cumhuriyet'in kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi dışında bir muhalefet partisi ilk defa iktidara gelebilmiştir. Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle hükümet kurma sorumluluğunu üstlenmiş ve bu durum Türkiye'nin Batı ittifakına dahil olması için çok önemli bir koşulun da yerine getirilmesini, liberal ekonomik ve siyasal düzene geçişi sağlamıştır. Demokrat Parti hükümetleri 1950'li yıllar boyunca, Cumhuriyet Halk Partisi'nin temellerini attığı yeni dış politika çizgisini takip etmiş ve bu yönde önemli katkılar sağlamıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi 1950'lerde izlenen dış politikada, uluslararası gelişmelerin iç politika gelişmeleri ile etkileşiminin büyük etkisi olmuştur.

Öğrenme Çıktısı

1 Demokrat Parti'nin dış politika yaklaşımını açıklayabilme

Araştır 1

Demokrat Parti'nin kurulması ve iktidara gelmesinin Savaş sonrası uluslararası siyasal dengelerle ilişkisini araştırınız ve bunun Türk Dış Politikası üzerindeki sonuçlarını gözlemleyiniz

İlişkilendir

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/487/198104894.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Anlat/Paylaş

Türkiye'de çok partili siyasal yaşam hangi ulusal ve uluslararası koşullar altında ortaya çıkmıştır anlatınız.

KORE SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN NATO ÜYELİĞİ

Kuzey Atlantik Antlaşması 4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanmıştır. Bu antlaşma ile kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü - NATO'ya Türkiye katılma iradesini göstermiş, ancak bu istek muhataplarından bir karşılık bulamamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son yılında bu konuda pek çok girişimde bulunmuştur. Türkiye'nin NATO'ya katılamamasının yarattığı kırınglık bir bakıma Avrupa Konseyi'ne üyeliği ile telafi edilmek istenmiştir. Ağustos 1949'da Türkiye Avrupa Konseyi'ne katılması için davet edilmiştir. NATO ise bir kolektif güvenlik örgütüdür. Bu açıdan Avrupa Konseyi ile kıyaslanamayacak bir güvenlik garantisi sunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan Sovyet baskısı karşısında NATO üyeliği Türkiye açısından büyük önem kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi bu nedenle, muhataplarından olumlu işaretle görmemesine rağmen, 11 Mayıs 1950'de NATO'ya tam üyelik başvurusunda bulunmuştur (Erkmen 2020: 1031). 14 Mayıs 1950 seçimlerinden çok kısa bir süre önce gerçekleştirilen bu başvuru NATO üyeliği iradesinin partiler üstü bir mesele olduğunu açıkça göstermektedir.

NATO'nun kuruluş aşamasında Soğuk Savaş'ı bir başka düzeye taşıyan çok önemli bir gelişme Asya kıtasında ortaya çıkmıştır. Kore Yarımadası'nda savaş, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın uygulanmaya yeni başladığı, dolayısıyla NATO'nun henüz kurumsal ve operasyonel yapılarının oluşturamadığı

bir dönemde başlamıştır. Kuzey Kore birlikleri 25 Haziran 1950'de iki Kore arasında sınır olan 38. paraleli geçmiştir. Avrupa'da savaşın sona ermekte olduğu bu aşamada Sovyetler Birliği dolaylı da olsa Çin Halk Cumhuriyeti üzerinden Asya'daki bu savaşa taraf olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı biterken Sovyet orduları 10 Ağustos 1945'te Japonya'ya karşı Kore Yarımadası'na girmiştir. Japonya'nın savaşı kaybetmesinin bir sonucu olarak ABD ve Sovyetler Birliği Kore'yi işgal etmiştir. Kore, 38. paralel esas alınarak Sovyet ve Amerikan işgal bölgelerine ayrılmıştır. Kore'nin iki işgal bölgesine ayrılması, Almanya ile büyük benzerlik içerisinde bu iki büyük gücün mutabakatıyla gerçekleştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla bu mutabakat Avrupa'da olduğu gibi Kore'de de bozulmuş ve iki büyük güç Kore üzerinde de karşı karşıya gelmiştir. ABD denetiminde güneyde 10 Mayıs 1948'de seçimler düzenlemiştir. Güney Kore'de yeni bir hükümet kurulması yoluyla ayırım kesinleşmeye başlamıştır. 15 Ağustos 1948'de de güneyde Kore Cumhuriyeti kurulmuştur.

Kore'de bu gelişmeler yaşanırken Çin'de yaşanan bir gelişme, dünya siyasetini derinden sarsmıştır. 1 Ekim 1949'da Çin Komünist Partisi, Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında 14 Şubat 1950'de bir "Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalanmıştır. Sovyetler Birliği ile yeni kurulan Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki yakınlaşma esas olarak ABD'yi bölgeden çıkarmayı hedefine almıştır. Bu iki gücün ABD'ye karşı

harekete geçtiği ilk cephe Kore'dir. Çin Komünist Partisi, ABD'ye karşı Kuzey Kore'ye destek vermeye başlamıştır. Bu konuda Sovyetler Birliği'nin onayını ve desteğini de almıştır. Avrupa'da gelişen ABD – Sovyetler Birliği karşıtlığı bu şekilde Doğu Asya'ya taşınmıştır.

1950 yılı Ocak ayı içerisinde Sovyetler Birliği, Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde temsilinin Milliyetçi Çin tarafından yapılmasına karşı çıkmış ve bu durumu sona erdirmek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nin girişimleri başarısız olmuş ve bunun üzerine Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden temsilcisini çekmiştir. Sovyetler Birliği Güvenlik Konseyi toplantılarını boykot ettiği bu dönemde söz konusu organın kararlarını kabul etmeyeceğini de bildirmiştir. Kore Savaşı patladığında Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Güvenlik Konseyi'nde temsil edilmemektedir. Bu sayede ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden Kore Savaşı ile ilgili kararlar çıkartabilmiştir. 27 Haziran 1950'de Güvenlik Konseyi Kore Cumhuriyeti'ne askeri destek sağlanması yönünde bir tavsiye kararı almıştır. ABD bu şekilde savaşa dahil olmuştur. Savaşın güneyin lehine dönmesi üzerine Ekim 1950'de Çin Halk Cumhuriyeti de savaşa, Sovyetler Birliği'nin onayını ve desteğini alarak dahil olmuştur. ABD İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kendisini bir büyük başka savaşın ortasında bulmuştur. Kore Savaşı hızla ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği ile karşı karşıya geldiği ve tırmanan bir nitelik kazanmıştır.

Demokrat Parti Hükümeti daha iktidarının ilk aylarında bu büyük krizle karşı karşıya kalmıştır. Bakanlar Kurulu kararıyla Demokrat Parti Hükümeti Kore'ye bir tugay göndermiş ve hemen sonrasında da 1 Ağustos 1950'de NATO'ya üyelik için ikinci kez başvurmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi asker gönderme kararının Meclis'e getirilmemiş olmasına itiraz etmiştir. Bu kadar önemli bir kararın sadece Bakanlar Kurulunda görüşülerek karara bağlanması, bu kararın siyasal meşruiyeti üzerinde tartışma yaratmıştır. Söz konusu savaşta Türk birliğinin ciddi kayıplara uğraması bu durumu daha da zorlaştırmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyelik için Demokrat Parti Hükümeti döneminde yaptığı bu ikinci başvuru da NATO Bakanlar Konseyi'nce reddedilmiştir. Kore'ye asker gönderme kararının hemen sonrasında tam üyelik başvurusu yapılmış

olması, Hükümetin konuya araçsal baktığını göstermiştir. Dolayısıyla bu başvurunun süratle reddedilmiş olması Hükümeti siyasal açıdan ayrıca güç bir konumda bırakmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme şekli iç siyasal kamuoyunda tartışmalı bir şekilde gerçekleşmiştir.

Türkiye Kore'de bulunan asker sayısı itibarıyla ikinci ülkedir. Türk tugayı Albay Tahsin Yazıcıoğlu komutasında Amerikan tümenine bağlı olarak görev yapmıştır. Deniz yoluyla Kore'ye intikali sağlanan Türk Tugayı, Çin'in savaşa dahil olması sonrasında muharebe sahasında ciddi kayıplar vermiştir. Türk tugayı en çok şehidi 26-30 Kasım 1950 tarihlerinde gerçekleşen Kunuri Savaşı'nda vermiştir. Bu savaşta 215 şehit verilmiş dolayısıyla 4500 personelden oluşan tugayın yüzde 20'si kaybedilmiştir. Savaş boyunca Türk birliği toplam 721 şehit vermiştir (Ülgen 2007: 205). Türkiye'nin Kore'deki askeri varlığı küçültülerek 1971'e kadar devam ettirilmiştir. 1971 yılında tüm askeri birlikler geri çekilmiştir.

ABD Kore Savaşı sırasında NATO'nun genişlemesine ilişkin stratejisini tamamen değiştirmiştir. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kore Savaşı'nda kazandığı siyasi ve askeri ağırlık karşısında NATO'nun genişletilmesi görüşü ABD güvenlik bürokrasisi içerisinde ağırlık kazanmıştır. Ayrıca Türk ordusunun Kore Savaşı'ndaki savaş gücü ve yarattığı etki ABD Savunma Bakanlığı'nda Türkiye'nin yapabileceği askeri katkıyla ilgili fikirleri olumlu yönde değiştirmiştir. ABD 15 Mayıs 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak kabul edilmesini teklif etmiştir. Britanya 1951 yılı itibarıyla Orta Doğu bölgesinde siyasi ağırlığını devam ettirmeye çalışan bir konumdadır. NATO'nun Orta Doğu'ya uzanmasını çok da tercih etmeyen bir siyasal yaklaşım içerisinde olan Britanya Türkiye'nin üyeliğine ilk başta karşı çıkmıştır. Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesi konusu ABD tarafından NATO gündemine alınınca da bu kez Britanya bu durumdan Orta Doğu'daki çıkarları için faydalanmayı ummuştur. Türkiye'nin, Britanya'nın askeri kontrolü altında Orta Doğu bölgesine odaklı bir yapı içinde tutulmasına çalışan Britanya bu konuda başta ısrarcı olmuştur. Türkiye'nin de içinde yer alacağı ve İngiliz çıkarlarını korumaya yönelik bir Orta Doğu ittifakı kurulması fikri de bu aşamada ortaya atılmıştır (Baharççek, Ekici 2016:160). Bununla birlikte ABD, Türkiye'nin doğrudan NATO üyesi yapıl-

ması konusunda ısrarcı olması üzerine Britanya'nın girişimleri boşa çıkmıştır. 16-20 Eylül 1951 tarihinde yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğine yönelik süreç başlatılmıştır (Erhan 2019: 550). 17 Ekim 1951'de Londra'da kabul edilen bir protokol ile Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğine karar verilmiştir (Akipek 1967: 9). Türkiye'nin NATO'ya üyeliği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmüştür. 18 Şubat 1952'de kabul edilen bir kanunla Kuzey Atlantik Antlaşması onaylanmış ve bu antlaşmaya taraf olan devletlerle yapılacak antlaşmaları onaylama yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Bu şekilde Türkiye'nin NATO üyeliği gerçekleştirilmiştir.

Resim 5.1 Brüksel, Belçika: NATO Karargahı, İttifakın siyasi ve idari merkezi

ABD'nin NATO üyeliği konusunda Türkiye'ye verdiği desteğin arkasında yer alan en önemli gerekçe Türkiye'de kurulması planlanan hava üssüdür. ABD Hava Kuvvetleri değişen Soğuk Savaş dengeleri içerisinde Türkiye'de kapsamlı operasyonlar gerçekleştirilecek bir hava üssünün kurulmasını öncelikli bir stratejik hedef olarak değerlendirmiştir (D.J.T. 1952: 164).

Öğrenme Çıktısı

2 Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO üyeliği arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

Araştır 2

Kore Savaşı'nın Soğuk Savaş dengeleri üzerindeki etkisini ve Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilişkisini araştırınız.

İlişkilendir

<https://www.youtube.com/watch?v=0AKJECNeNxY>

Anlat/Paylaş

Türkiye'de NATO'ya üye olma girişimlerinin ardındaki nedenleri ve bu yolda ortaya çıkan zorlukları anlatınız.

TÜRKİYE'DE ABD ASKERİ TESİSLERİNİN KURULMASI

Türkiye'nin NATO üyeliği ABD ile ikili askeri ilişkilerin kurulmasına zemin oluşturmuştur. Bu kapsamda 1955 yılından itibaren Türkiye'de onlarca ABD askeri tesisi kurulmuş ve işletilmiştir. Bu tesisler ABD'nin Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ne bağlı çok farklı birimler şeklinde gelişmiştir. ABD'nin elektronik istihbarat, lojistik, deniz ve hava kuvvetleri birimleri faaliyetleri bu tesislerden yürütülmüştür.

NATO, Kore Savaşı sonrasında entegre askeri yapısını inşa etmeye başlamıştır. Bu kapsamda 1951 yılında Paris'te Avrupa Komutanlığı (*Allied Command Europe*) ve Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargahı (SHAPE) oluşturulmuştur. ABD, müttefik devletlerin askeri planlaması ve kuvvet yapılarını NATO bünyesinde bütünleştirmeye yönelik önemli girişimlere hız vermiştir. NATO'nun müttefik ordulara yönelik planlama ve kontrol yapıları oluşturduğu bir döneme girilmiştir. NATO üyesi ülkelerde askeri tesisler kurulması da bu kapsamda düzenlenmiştir. "Kuvvetlerin Statüsüne İlişkin Atlantik Antlaşması" da 19 Haziran 1952 tarihinde bu bağlamda imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ABD'nin müttefik ülkelerde askeri tesis kurması ve askeri birlik bulundurma hukukunu tanzim edilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olmak üzere ABD tarafından davet edilmesi de tam bu döneme ilişkin ve bu gelişmelerle bağlantılı bir karardır. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO üyeliği aynı zamanda Türk ordusunun NATO karargah hiyerarşisine, komuta kontrol sistemlerine, entegre askeri yapısına dahil edilmesi kararıdır.

dikkat

NATO'nun Entegre Askeri Yapısı NATO'nun çok az daimi askeri kuvveti vardır. NATO'nun entegre askeri yapısını, çeşitli çok uluslu karargahlarda bulunan küçük personeller oluşturmaktadır. Hazır kuvvete sahip olmayan NATO, üyelerinin kuvvetlerini kullanma esasına dayanır. Bu nedenle NATO üyesi devletlerin askeri kuvvetleri barış döneminde NATO görevleri kapsamında planlanır ve NATO görevleriyle entegre biçimde çalışacak şekilde yapılandırılır. NATO'nun entegre yapısı ortak standartlar ve yöntemler doğrultusunda eğitim görmüş ve teçhiz edilmiş, bir birlikte çalışabilme yeteneğinin oluşmasına yol açmıştır.

Üyelik sonrasında Türkiye'nin NATO yapısına entegre edilmesi için bir dizi anlaşma akdedilmiştir. Bunlardan ilki NATO Kuvvetlerin Statüsüne İlişkin Anlaşma'nın Türkiye tarafından kabul edilmesine ilişkindir. Söz konusu anlaşma, 10 mart 1953 tarihli ve 6375 sayılı kanun ile kabul edilmiştir. Anlaşma, 20 Mart 1954 tarihli resmi gazetede yayımlanmıştır. Yine aynı resmi gazetede Kuzey Atlantik Antlaşması'na göre kurulmuş Uluslararası Askeri Karargahların Statüsüne İlişkin Protokol de onaylanmıştır. "Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Kuvvetlerin Statüsüne dair Sözleşme'nin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma" ise 30 Haziran 1954'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmış ve 7 Temmuz 1954 tarihli resmi gazetede yayımlanmıştır. Bu son anlaşma NATO kapsamında olmakla birlikte spesifik olarak ABD'nin Türkiye'de kuracağı askeri tesisler ve bulunduracağı askeri ekipman ve personelin hukuki durumuna ilişkin akdedilmiştir. Bu şekilde ABD'nin Türkiye'de askeri tesisler kurmasının hukuki altyapısı tamamlanmıştır (Fazla 2022).

ABD'nin Türkiye'deki askeri tesisleri "Türkiye-ABD Lojistik Grubu" (TUSLOG) adı altında açılmıştır. TUSLOG karargahı Ankara Balgat'da kurulmuştur. Türkiye'deki üsler TUSLOG DET. (*detachment*) koduyla adlandırılmıştır. 1955'ten itibaren kurulan onlarca askeri tesise TUSLOG Det. numaraları verilmiştir. ABD'nin bu kapsamdaki en önemli askeri tesisi TUSLOG DET.16 numaralı İncirlik Hava Üssü'dür. ABD Hava Kuvvetleri tarafından kullanılan İncirlik bu askeri tesisler içinde en önemli ve kapsamlısı olmuştur. İncirlik üssü Türkiye'nin NATO üyeliğinin tamamlanması öncesinde 1951 yılında inşa edilmeye başlanmış ve 1955 yılında faaliyete geçmiştir (Bölme 2010: 237). ABD İncirlik hava üssünü sadece NATO görevleri için değil Orta Doğu'ya yönelik tüm hareketlerinde de kullanmaya başlamıştır. 1958 Lübnan Krizi bunun ilk örneğidir (Bölme 2012: 61). İncirlik hava üssü bugüne kadar da ABD'nin Orta Doğu operasyonları için stratejik önemini korumuştur. İncirlik Türkiye-ABD ilişkilerinde de merkezi bir ağırlık taşımaktadır. ABD Hava Kuvvetleri 1955 yılından itibaren İzmir Çiğli Hava Üssü'nü de kullanmaya başlamıştır. TUSLOG DET.20 kodlu Çiğli Hava Üssü özellikle Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi ile büyük önem kazanmıştır (Duke 1989: 288).

1950-1960 arasında ABD, Türkiye’de çok yaygın bir askeri tesis ağı kurmuştur. Hemen hemen tüm askeri havacılık tesislerini kullanmıştır. Hava üsleri yanı sıra ABD radar üsleri, elektronik dinleme tesisleri, Sovyetlerin nükleer denemelerini takip etmek üzere sismik hareketleri tespit merkezi (Ankara, Elmadag) gibi çok farklı ve yaygın istihbarat birimlerini Türkiye’ye konuşlandırmıştır. ABD Ulusal Güvenlik Kuruluşu’na (NSA- *National Security Agency*) bağlı olarak Deniz, Kara ve Hava Kuvvetleri’ne bağlı elektronik istihbarat birimleri Türkiye’de askeri tesisler kurmuştur. Bunlar arasında Sinop’ta kurulan askeri istihbarat üssü önemli bir askeri tesislerdir. Sovyetler Birliği’ne karşı dinleme faaliyetlerini yürüten Sinop’taki üste Amerikan askeri personel sayısı 1960 yılı itibarıyla 290’a kadar çıkmıştır (stationhypo.com). Yine Ankara yakınlarındaki, Amerikalılar’ın “Manzaralı İstasyon” olarak adlandırdığı Bayrak Garnizonu da bu kapsamda kurulmuş önemli askeri istihbarat tesislerinden biri olmuştur. Bu iki askeri tesis askeri elektronik dinlemeler için kurulmuş olan Amerikan Kara Kuvvetleri Güvenlik Teşkilatı (*Army Security Agency*) tarafından işletilmiştir. Karamürsel’de ise Deniz Kuvvetleri Güvenlik Grubu (*Naval Security Group*)’na bağlı bir başka elektronik istihbarat tesisi açılmıştır. Sovyetler Birliği’nin Boğazlar ve Karadeniz’deki askeri faaliyetleri buradan takip edilmiştir. Amerikan Hava Kuvvetleri’ne bağlı elektronik istihbarat birimi Hava Kuvvetleri Güvenlik Hizmetleri (USAFSS) de Türkiye’de faaliyet göstermiştir. Önce Ankara merkezli olarak 1956’da oluşturulmuş olan USAFSS TUSLOG Det.3 1957’de Karamürsel’e taşınmıştır. Bu birime bağlı olarak Şile, Samsun, Trabzon ve Diyarbakır’da konuşlu elektronik istihbarat birimleri oluşturulmuştur. Bu tesisler hava trafiğini, füze hareketlerini, nükleer denemeleri takip edebilecek radarlarla donatılmıştır (Gager ve Zettle 1964: 1). Soğuk Savaş’ın bu erken döneminde ABD’nin Sovyetler Birliği’ne yönelik elektronik istihbarat faaliyetleri için Türkiye’deki askeri tesisler, yeri doldurulamaz bir önem kazanmıştır. Amerikan Deniz Kuvvetleri de Türkiye’deki deniz üslerinde askeri tesisler kurmuştur. İskenderun, Yumurtalık, Marmaris bunlardan bazılarıdır (Holmes 2014: 51). İrili ufaklı şekilde tüm Türkiye’ye yayılmış ABD askeri tesislerinin sayısı zamanla onlarla ifade edilen düzeye ulaşmıştır. Türkiye’de bulunan Amerikalı asker sayısı ise 30 bine kadar yükselmiştir (Holmes 2014: 51).

Öğrenme Çıktısı

3 NATO üyeliği sonrası Türkiye’de kurulan ABD tesislerinin Türk Dış Politikası üzerindeki etkisini açıklayabilme

Araştır 3

Türkiye’de yaygın biçimde kurulmuş olan ABD askeri tesislerinin ne amaçla kurulduğunu ve Türk Dış Politikası üzerinde yarattığı sonuçları araştırınız.

İlişkilendir

<https://stationhypo.com/2020/09/18/nsga-sinop-turkey-closed-september-18-1992/>

Anlat/Paylaş

Türkiye’de NATO üyeliği sonrasında kurulan ABD askeri tesislerini ve Türk Dış Politikası üzerindeki etkilerini anlatınız.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DEĞİŞEN ORTA DOĞU VE BALKAN POLİTİKALARI

Demokrat Parti iktidarı Soğuk Savaş’ın başladığı bir döneme denk gelmiştir. Bu dönem Türkiye’nin dış politikasında Soğuk Savaş’ın yeni dengelerine uygun inisiyatifler alınmasını zorunlu kılmıştır. Bölgesel politikalar bağlamında özellikle Orta Doğu ve Balkanlar bu açıdan özel bir önem arz etmiştir. NATO üyeliği ve Batı blokunun öncelikleri bağlamında Türkiye bu bölgelerde güç dengesini etkileyebilecek bir dizi siyasi girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerin gelişimi ve sonuçları, Türkiye’nin kapasitesi ya da etkisinden daha ziyade bloklar arası dengelere dayanan Soğuk Savaş’ın siyasal yapısal belirleyicileri çerçevesinde şekillenmiştir.

Bağdat Paktı ve Türkiye'nin Değişen Orta Doğu Politikası

Britanya, İki Savaş arası dönemde Orta Doğu'da kendi kontrolü altına aldığı pek çok bölgede kendine bağlı rejimler kurarak Orta Doğu'da dolaylı bir yönetim sistemi kurmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da bu yönetim sistemini kaldığı yerden devam ettirmek için büyük çaba göstermiştir. Buna karşın İkinci Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu, Britanya düzeni için yıkıcı sonuçlar taşıyan yeni ideolojik unsurlar barındırmıştır. Sovyetler Birliği ile temas halinde gelişen Arap milliyetçiliği bu açıdan Britanya yönetimlerini oldukça endişelendirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya yönelik politikaları ve Arap milliyetçiliği ile sarsılan eski rejimler Britanya için büyük siyasal endişe konusu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kurulan İsrail, Batı karşıtı Arap milliyetçiliğinin gelişimi için uygun bir siyasal ortamın doğmasını sağlamıştır. Britanya mandası olan Filistin'de bir İsrail Devleti kurulması bölgesel bir savaş doğurmuştur. Araplar giderek başka güçler ve ideolojiler peşinden gitme eğilimi göstermeye başlamıştır. Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak İsrail'in kuruluşunda ortaya çıkan bu ilk Arap-İsrail savaşında ağır bir yenilgiye uğramıştır. Arap kamuoyları bu ağır durumdan Britanya'yı ve onun kontrolündeki yönetimleri sorumlu tutmuştur. Dolayısıyla Orta Doğu'da hakim olan Britanya düzeni İsrail'in kurulmasıyla temelden sarsılmıştır. Britanya için bu dönem dış politikasının en önemli hedefi bu sarsıntıyı önlemek ve Britanya düzenine bağlı eski rejimleri ayakta tutabilmektir. Britanya'nın Orta Doğu siyasetinde içine düştüğü bu zayıflık durumunda Sovyetler Birliği ve ABD, bölgeye tek taraflı politikalarla müdahale etmeye başlamıştır (McNamara 2004: 29).

Britanya'nın Orta Doğu politikasında özellikle Mısır merkezi önem taşımaktadır. Arap milliyetçiliği ve *Nasırizm*'in yıkıcı etkisi 1948 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Mısır'da gelişim göstermiştir. Bu savaşta bulunan Cemal Abdül Nasır 1949 yılında Özgür Subaylar hareketinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu süreç Kral Faruk'un devrildiği 1952 Mısır Devrimi ile sonuçlanmıştır. Suriye'de de 1949 yılı, İsrail yenilgisiyle siyasal hareketliliğin yaşanmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda ABD'nin Eisenhower Yönetimi öncesinde Orta Doğu meseleleriyle mesafesini koruduğu bir dönemdir. ABD Britanya'nın Orta Doğu politikasını açıkça destekler görünmekten kaçın-

maktadır. Britanya için, Mısır Devrimi sonrasında Irak üzerinde kontrolün devam ettirilmesi ve Nasırizm kaynaklı yıkıcı siyasal etkilerin Irak'ta vereceği zararın engellenmesi de çok önemli bir dış politika önceliği olmuştur.

Britanya, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'yla yakınlaşma politikasını Orta Doğu'daki değişen dinamikler bağlamında değerlendirmek istemiştir. Yukarıda ele aldığımız gibi ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğini teklif etmesi üzerine Britanya, Türkiye'yi bir Orta Doğu ittifakına bağlamak istemiştir. NATO üyeliği sonrasında da Türkiye'nin daha çok Orta Doğu politikasında Britanya ile birlikte konumlanması için NATO içerisinde girişimlerde bulunmuştur. Britanya'nın bu yöndeki ilk girişimi bir Orta Doğu Komutanlığı kurulmasıdır. Bu girişim daha çok Britanya'nın Mısır üzerinde kontrolünü korumak için geliştirdiği bir plandır. NATO'nun kurulacak bir Orta Doğu Komutanlığı vasıtasıyla Mısır'da Britanya'nın yerini alması ve çıkarlarını gözetmesi amaçlanmıştır (Yeşilbursa 1999: 71). Orta Doğu Komutanlığı girişimi ABD'nin 1950-1953 arası tam desteğini alamamıştır. Bu nedenle Mısır'da Nasır'ın ve Nasırizm'in yükselişiyse söz konusu proje herhangi bir gelişim kaydedememiştir. Orta Doğu Komutanlığı projesine Türkiye açık destek vermiştir. NATO üyeliği için Britanya'nın desteğini sağlamaya çalışan dönemin Demokrat Parti Hükümeti bu konuda oldukça istekli görünmüştür (Fırat, Kürkçüoğlu 2019: 618).

✓ **Nasırizm**, Cemal Abdül Nasır liderliğindeki Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ve ülkede reformlar yapması Arap Dünyasındaki saygınlığını yükseltmiştir. Nasır'ın eylemleri Arap milliyetçiliğinin tekrar canlanmasına ve kendisine yönelik büyük bir desteğin oluşmasına yol açmıştır. Bu çerçevede Nasırizm, tüm Arapları tek bir çatı altında toplama ve birleşik bir Arap dünyası oluşturma fikrine dayanmaktadır. Aynı zamanda Batı karşıtı bir Arap milliyetçiliğine de işaret etmektedir. 1958'de Mısır ve Suriye arasındaki birleşme Nasırizm'i daha popüler hale getirse de 1967 Arap-İsrail Savaşları ve 1970'te Nasır'ın ölümünden sonra bu fikir etkisini kaybetmiştir.

1953 yılında Eisenhower'ın Başkan olmasıyla ABD'nin Orta Doğu politikası yön değiştirmiştir. Eisenhower, "*Kuzey Kuşağı*" projesiyle Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya girmesini önleyecek bir blok oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşımı benimsemiştir. Britanya'nın Orta Doğu düzeninin çökmekte olduğu bu dönemde ABD söz konusu boşluğu doldurmak için politik bir hareketlilik içine girmiştir. Bağdat Paktı ya da resmi adıyla Orta Doğu Antlaşması Örgütü de Britanya'nın inisiyatifi ve ABD'nin desteğiyle bu dönemde kurulmuştur. Örgüt her ne kadar ABD'nin Kuzey Kuşağı projesinin bir sonucu olarak ortaya çıksa da Britanya'nın Orta Doğu'daki önceliklerini esas almıştır. Bu nedenle Bağdat Paktı en başından itibaren zayıf bir siyasal zemin üzerine inşa edilmeye çalışılmış bir güvenlik örgütüdür. Britanya'nın Orta Doğu'da zayıflayan siyasal etkisini korumak hedefine yöneldiği daha en başından itibaren anlaşılmış ve bu durum Arap kamuoylarında bu örgüte yönelik tepkileri artırmıştır. Türkiye'nin Bağdat Paktı projesinde bu şekilde Britanya'nın yanında konumlanması sorunlu bir Orta Doğu açılımı olarak gelişmiştir. Orta Doğu'da Britanya düzeninin Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı düzeninin yok edilmesi ve onun ötekileştirilmesi esası üzerine kurulduğu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Bağdat Paktı ile bu düzenin yıkılmasını önlemeye çalışıyor görünmesi tartışmalı bir durum ortaya çıkarmıştır.

✓ **Kuzey Kuşağı Projesi:** Kuzey Kuşağı kavramı, Sovyetler Birliği ile Ortadoğu bölgesi arasında kalan ülkeleri ifade eden bir terimdir. Eisenhower'ın liderliğindeki ABD, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu bölgesine sızmasını önlemek ve bölgedeki etkisini artırmak adına "Kuzey Kuşağı" olarak adlandırdığı ülkeleri bir pakt çerçevesinde bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Kuzey Kuşağı savunma projesinin uygulamadaki ilk yansıması ABD ile Pakistan arasında 28 Aralık 1953 tarihinde ekonomik ve teknik konulara ilişkin bir anlaşma imzalanması olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Orta Doğu ziyareti ile bu proje hız kazanmış, Demokrat Parti liderliğindeki Türkiye bu projenin en büyük destekçilerinden birisi olmuş ve Bağdat Paktı bu projenin en nihai sonucu olmuştur.

Bağdat Paktı'nın kurulmasına yönelik ilk adım Türkiye ve Pakistan arasında 2 Nisan 1954 tarihinde imzalanan "Dostane İşbirliği" anlaşmasıyla atılmıştır. Savunma, siyaset, ekonomi ve kültür alanlarını kapsayan bu anlaşma önemli bir başlangıçtır. Bu anlaşmada taraflar savunma işbirliği konusunda çalışma kararlılığını ifade etmiştir. Anlaşmanın diğer devletlerin katılımına açık olduğu da anlaşmada belirtilmiştir (trove.nla.gov.au: The Canberra Times 1954). ABD, Kuzey Kuşağı projesiyle gelişen Orta Doğu politikası bağlamında Pakistan ve İran'a ayrıcalıklı bir yer verirken bölge ülkeleri arasında ikili güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesini teşvik etmiştir (Çetinkaya 2016: 6). Nisan 1954 Türkiye-Pakistan Dostane İşbirliği Anlaşması bu bağlamda ortaya çıkmıştır. 8 Haziran 1954'te Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Ankara'ya bu anlaşma üzerine görüşmek için resmi bir ziyarette bulunmuştur (Pakistan Horizon 1954: 242).

Öte yandan ABD de Kuzey Kuşağı ülkeleriyle ikili güvenlik ilişkilerini geliştirmek üzere harekete geçmiştir. 21 Nisan 1954'te Irak'la "Askeri Yardım Anlaşması" ve 19 Mayıs 1954'te de Pakistan ile "Karşılıklı Savunma Yardım anlaşması" ABD tarafından bu kapsamda imzalanmıştır (McMahon 1988: 815).

dikkat

Orta Doğu Antlaşması Örgütü, 1958 Irak darbesi sonrasında Irak'ın örgütten ayrılması üzerine, 1959 yılında adını Merkezi Antlaşma Örgütü (*Central Treaty Organisation - CENTO*) olarak değiştirmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Kuşağı kapsamında ikinci girişimi Irak'a yönelmiştir. Irak Başbakanı Nuri Sait 9 Ekim 1954'te Ankara'ya gelmiş ve Başbakan Menderes de 6 Ocak 1955'te Irak'a gitmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye-İrak ikili işbirliği anlaşması görüşülmüştür. Menderes bu kapsamda 14 Ocak'ta Suriye'yi ve 15 Ocak'ta da Lübnan'ı ziyaret etmiştir. Menderes Hükümeti'nin Orta Doğu politikası dönemin gerçekleriyle uyumlu bir politika değildir. Başbakan Menderes'in ABD ve Britanya'nın desteğiyle aldığı Orta Doğu inisiyatifi bölge devletlerince olumlu karşılanmamıştır. Tam tersine bu girişim Nasırizm'in tezlerini güçlendirmiş ve Mısır'ın böl-

gedeki siyasi etkisini artırmıştır. Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta ikili bir pakt olarak "Karşılıklı İşbirliği Anlaşması"ni imzalamıştır (Kürkcüoğlu 1972: 64). Bu durum Nuri Sait Hükümeti'ni Irak'ta güçlendirmek yerine daha da zayıflatmıştır. Irak'taki rejimin zayıflamakta olduğundan endişe duyarak Britanya 4 Nisan 1955'te pakta dahil olmuştur. Ayrıca Britanya Irak Hükümeti ile ikili ayrı bir anlaşma da imzalamıştır. Bu anlaşmayla Britanya Irak üzerinde siyasi ve askeri nüfuzunu pekiştirmeyi ve rejimi içerden yükselen tehditlere karşı korumayı hedeflemiştir. Buna karşın Britanya'nın Bağdat Pakti'na katılması ve Irak'la yaptığı anlaşma hedeflerinin tam tersi yönde sonuçlar doğurmuştur. Bağdat Pakti İngiliz mandacılığının modern versiyonu bir girişim gibi görünmüş ve tüm Arap halkları arasında buna karşı büyük bir rahatsızlığın doğmasına yol açmıştır. Türkiye de kendisini bu açıdan bir tür Britanya'nın Truva Atı gibi konumlandırmıştır. Pakistan Bağdat Pakti'na Britanya'dan sonra, 23 Eylül 1955'te ve İran ise 3 Kasım 1955'te katılmıştır (Yıldırım 2018: 136).

Öte yandan Mısır, Bağdat Pakti'na karşı bir blok kurmak için harekete geçmiştir. Lübnan ve Ürdün, Britanya'nın tepkisinden çekinip Mısır'ın girişiminin dışında kalmayı tercih ederken Suriye ve Suudi Arabistan bu politikayı desteklemiştir (Yıldırım 2018: 141). Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan ile ayrı ayrı birer "Karşılıklı Savunma Anlaşması" imzalamıştır. Bu anlaşmalardan ilki Suriye ile 20 Ekim 1955'te ikincisi ise 27 Ekim 1955'te Suudi Arabistan ile imzalanmıştır (Middle East Journal 1956: 77). Bu şekilde Irak yalnızlaşırken Mısır siyasal zeminini genişletmiştir. Türkiye ise Orta Doğu politikasında büyük bir çıkmaza girmiştir. NATO üyeliğinin doğal bir sonucu gibi anlaşılan ve yaklaşılacak Bağdat Pakti girişimi Türkiye açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Türkiye - Mısır ve Türkiye - Suriye ilişkileri oldukça gergin bir döneme girmiştir. Bağdat Pakti Mısır'ın Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmasını da tetiklemiştir. Gazze'de İsrail ile artan gerilimin de etkisiyle Mısır Eylül 1955'te

Doğu Bloku'ndan, Çekoslovakya'dan silah almaya başlamıştır (McNamara 2004: 43).

Nasır'ın 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı şirketini millileştirdiğini ilan etmesi Bağdat Pakti'yla başlayan krizi başka bir aşamaya taşımıştır. Britanya'da Eden Başbakanlığındaki Muhafazakar Hükümet Mısır'daki Nasır rejimini güç kullanarak devirmekten yanadır. Buna karşılık ABD'de Eisenhower Yönetimi bu seçeneğe karşı çıkmaktadır (Mcnamara 2004: 49). Nasır Türkiye'den bu krizin çözülmesi için bir konferans toplanmasına yardımcı olmasını istemiştir. 16 Ağustos 1955'te söz konusu konferans Londra'da 22 devletin katılımıyla toplanmıştır. Türkiye genel olarak Britanya'nın diplomatik pozisyonuna yakın bir siyasal tavır takınmıştır (Fırat, Kürkcüoğlu 2019: 627-628). Bu plana göre Kanalı yönetecek bir uluslararası komisyon Kanal gelirlerini de toplayacaktır. Nasır Süveyş Kanalı'nın uluslararası denetim altına konulmasını kabul etmemiştir. Konferans 23 Ağustos'a kadar devam etmiş ve sonuçsuz dağılmıştır. Bu süreçte Britanya, Fransa ve İsrail gizli görüşmelerle Kanalı'a askeri müdahale konusunda anlaşmışlardır (Özen, Yeşilyurt 2018: 101). Ancak bu üç devlet bu konuda ABD'nin desteğini alamamıştır. Buna rağmen savaş İsrail'in 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırmasıyla başlamıştır. 31 Ekim'de savaşa Britanya ve Fransa da dahil olmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği'nin sert tepkisi ve baskıları üzerine Britanya ve Fransa Mısır'dan çekilmiş ve İsrail de Sina Yarımadası'nı boşaltmak durumunda kalmıştır. Bu çekilme 22 Aralık itibariyle tamamlanmıştır. Eden başbakanlıktan istifa etmiştir (McNamara 2004: 57). Süveyş Krizi Orta Doğu politikasında Nasırizm'i güçlendirirken Sovyetler Birliği'nin daha aktif bir rol oynaması sürecini de başlatmıştır. Ayrıca Bağdat Pakti da çok ağır bir darbe almıştır. Britanya'nın da üye olduğu Pakt Orta Doğu politikasında oldukça yalıtılmış bir konuma sürüklenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin konumu da bu bağlamda zayıflamıştır.

Resim 5.2 Süveyş Kanalı Siyasi Haritası

ABD'de Eisenhower Yönetimi, Britanya ve Fransa'nın Orta Doğu'daki etkisinin tamamen ortadan kalktığı ve Bağdat Paketi'nin kuruluş amaçlarını yerine getirmesinin imkansızlaştığı bu dönemde doğrudan ve etkili müdahale kararı almıştır. ABD'nin yeni Orta Doğu politikası Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını da belirlemiştir. 5 Ocak 1957'de ilan edilen bu Doktrin, Sovyetler Birliği'nin bölgede siyasi ve askeri kazanımlarını sınırlandırmayı amaçlamıştır. Bu dönemde bir dizi Batı karşıtı gelişme yaşanmıştır. 1957 Nisan'ında Ürdün'de Suriye destekli bir darbe girişimi engellenmiştir. Kral Hüseyin bunun üzerine anayasayı askıya almış ve sıkıyönetim ilan etmiştir (Anderson 1995: 24). Buna karşılık Suriye'de Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli ise 1957'den itibaren Mısır ve Sovyetler Birliği'yle yakınlaşma siyaseti takip etmeye

başlamıştır. 6 Ağustos'ta Suriye Sovyetler Birliği'yle ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması imzalamıştır (Fırat, Kürkçüoğlu 2019: 630). 12 Ağustos'ta ise Şam'da ABD Büyükelçiliği, bir darbe planlandığı gerekçesiyle kuşatılmış ve üç Amerikalı diplomat istenmeyen kişi ilan edilerek sınır dışı edilmiştir. ABD de ülkesindeki Suriye Büyükelçisini istenmeyen kişi ilan etmiştir (Pearson 2007: 47-48).

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson 24 Ağustos'ta İstanbul'a gelmiştir. Burada Irak, Ürdün ve Türkiye liderleriyle görüşmüştür. Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes bu toplantıya katılmıştır. Başbakan Menderes bu toplantıda Suriye'nin giderek Sovyet kontrolü altına girmesinden duyulan rahatsızlığı dile getirmiştir. Türkiye Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi güneyden de kuşatmakta olduğunu düşünmektedir. Türkiye bu toplantı sonrasında ABD'nin desteğini de sağlayarak Suriye sınırına asker yığmaya başlamıştır. ABD, Akdeniz'de bulunan deniz gücü 6. Filo'yu Suriye yakınlarına getirmiş ve ABD hava kuvvetlerine bağlı uçaklar Avrupa'dan İncirlik'e getirilmiştir (Pearson 2007: 49).

dikkat

Eisenhower Doktrini, 5 Ocak 1957'de açıklanan ve dönemin ABD başkanı Eisenhower'ın adıyla anılan bu doktrin, Ortadoğu'da komünizmin yayılmasını önlemek için ABD'nin Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmasını amaçlayan bir girişimdir. Uluslararası Komünizm açık saldırısı altında olduğunu düşünen devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını korumak için ABD'nin güvenlik garantisi taahhüdüdür. Demokrat Parti liderliğindeki Türkiye, Eisenhower Doktrinine katıldığını ve doktrini uygulamaya aktarmak için gerekli eylemlerde bulunmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.

Krizin hemen sonrasında 1 Şubat 1958'de Suriye ve Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti altında birleştiklerini duyurmuştur. Irak ve Ürdün buna karşılık 14 Şubat 1958'de bir federasyon kurma kararını açıklamıştır. Türkiye, 14 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını açıklamıştır.

Irak ve Ürdün'ün girişimini de desteklemiştir. Bu gergin siyasi ortamda 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Abdülkerim Kasım kanlı bir askeri darbe ile Britanya'nın kurduğu monarşiyi yıkmıştır. Darbe sırasında Kral Faysal, Kral Naibi Prens Abdülillah ve Başbakan Nuri Sait öldürülmüştür (Pearson 2007: 58). Türkiye 31 Temmuz 1958'de Irak'taki yeni yönetimi tanımak durumunda kalmıştır.

ABD, Irak darbesinden duyduğu endişe ve Nasırcılar'ın artan gücü üzerine Lübnan'a 15 Temmuz 1958'de asker göndermiştir. Bu askeri sevkiyat sırasında İncirlik Hava Üssü ABD tarafından kullanılmıştır. Britanya da Ürdün'de oluşabilecek Nasır yanlısı gelişmeleri kontrol altında tutabilmek için Kral Hüseyin'in çağrısı üzerine 17-18 Temmuz 1958'de Kıbrıs'taki üslerinden Ürdün'e asker göndermiştir. Irak Darbesi Bağdat Paketi'nin da sonunu getirmiştir. Irak'ın Paket'ten çekilmesi sonrasında 21 Ağustos 1959'da örgüt Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO- *Central Treaty Organisation*) adıyla yeniden yapılandırılmıştır. Örgütün merkezi Ankara'ya taşınmıştır (Fırat, Kürkçüoğlu 2019: 632).

Irak darbesi ile değişen Orta Doğu jeopolitiği Türkiye ile İsrail'i de birbirine yakınlaştırmıştır. İsrail kendi varlığını hedef alan Arap milliyetçiliği karşısında bölgede kendisine yakın devletler ile, yeni bir siyasal zemin bulma gayreti içerisine girmiştir. Bu bağlamda İsrail Başbakanı David Ben Gurion ile Dışişleri Bakanı Golda Meir 28 Ağustos 1958'de Ankara'ya gizli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu ile yapılan bu gizli görüşmelerde Türkiye-İsrail arasında güvenlik alanında işbirliği yapılması kararına varılmıştır (Erhan, Kürkçüoğlu 2019: 647). Türkiye İsrail devletini 1949 yılında tanımakla birlikte güvenlik alanında derinlikli bir işbirliği bu görüşmelerle yapılandırılmıştır.

Türkiye tüm bu gelişmeler sırasında ABD'nin politikasıyla uyumlu kalmaya gayret göstermiştir. ABD'nin Eisenhower Doktrini ve 1958 gelişmeleri Türkiye üzerinde de sonuçlar doğurmuştur. 5 Mart 1959 tarihinde Türkiye, ABD ile ikili bir İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma oldukça geç bir tarihte Türkiye Büyük Millet Meclis'inde onaylanmıştır. Söz konusu anlaşma ancak 16 Mayıs 1960 tarihli resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Anlaşma Türkiye'ye karşı bir saldırı saldırı durumunda ABD'nin yardımını öngörmüştür. Orta Doğu'da barışın korunması konusu vurgulanmıştır. ABD'nin Türkiye'ye askeri ve eko-

nomik yardımı öngörülmüştür (Resmî Gazete 16 Mayıs 1960). Bu anlaşmanın imzalanması sonrasında ABD Türkiye'ye nükleer başlıklı Jüpiter füzelerini yerleştirmek için baskı yapmaya başlamıştır. Menderes Hükümeti 18 Eylül 1959'da nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin ülkesinde konuşlandırılmasına izin veren bir anlaşmayı kabul durumunda kalmıştır. Buna karşın nükleer füzelerin yerleştirileceği Çiğli Hava Üssü'nde inşaat faaliyetleri mali gerekçelerle 1959 yılı boyunca ertelenmiştir. 1959 yılı Orta Doğu gelişmeleri açısından Türkiye'nin ABD ile ikili ilişkilerini bozmak istemediği bir dönemdir. Yine de füzelerin Türkiye'ye konuşlandırılmasına izin verilmemiştir. Nisan 1960'ta da Hükümet Sovyetler Birliği'yle Başbakan düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştirileceğini duyurmuştur. Türkiye Jüpiter füzeleri konusunda süreci dondururken Sovyetler Birliği ile temas işaretleri vermiştir. Söz konusu füzeler ancak 27 Mayıs Darbesi sonrasında Kennedy Yönetimi döneminde 1961 yılı ortalarında İzmir Çiğli Hava üssüne yerleştirilebilmiştir. Nisan 1961'den 1962 Ocak ayına kadar 13 füze Çiğli'ye konuşlandırılmıştır (Criss 1997: 99-108). Söz konusu füzeler Sovyetler Birliği karşısında Türkiye'yi doğrudan nükleer hedef yapan ve mukabele gücü sınırlı nükleer silahlardır. Türkiye'nin güvenliği açısından son derece tehlikeli bu gelişme darbe yönetimi altında tamamlanmıştır (Criss 1997: 109).

Balkan Paktı ve Türkiye

ABD, gelişen Soğuk Savaş stratejisine göre Balkanlar'da Sovyetler Birliği ile uyumsuzluk içine düşen Yugoslavya'nın Türkiye ve Yunanistan ile yakınlaştırılmasını hedeflemiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliği ABD'nin bu iki devlet üzerinden bir Balkan politikası yürütmesini kolaylaştırmıştır. Balkan Paktı'na giden siyasal süreç dolayısıyla Yugoslavya'nın lideri Tito ile Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin arasında savaş sonrasında gelişen uzlaşmazlıkla ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'yı kuran Josip Broz Tito'yu Stalin'le karşı karşıya getiren ilk kriz Trieste konusunda yaşanmıştır. Tito Trieste'yi Yugoslavya'ya katmak için müttefikler üzerine baskı kurarken, 1946 Ağustos ayında Yugoslav hava sahasını ihlal eden iki ABD jetini düşürmüştür. Stalin bu kontrolsüz tırmanmadan çok tedirgin olmuştur. İkinci mesele Yugos-

lavya ve Bulgaristan'ın bir Balkan Federasyonu kurma fikridir. Tito, Makedonya sorunu üzerine Bulgaristan'la Federasyon kurma çabasına girişmiştir. Bulgar lider Dimitrov ile bu konuda oldukça iddialı bir proje hazırlamışlardır. Bu konuda da Stalin'in tepkisiyle karşılaşmışlardır. Tito ayrıca Yunanistan İç Savaşı'nda Yunan Komünist Partisi'ne açık destek vermiş ve bu durumu gerekçe göstererek Arnavutluk'un güneyinde askeri üs kurmak istemiştir. Kasım 1944'te Almanlar Arnavutluk'tan çekilirken, Enver Hoca'nın liderliğindeki Komünist Parti, Yugoslav Partizan hareketinin desteğiyle Arnavutluk'ta siyasi ve askeri olarak güçlü konuma gelmiştir. Temmuz 1946'da Yugoslavya ile Arnavutluk arasında Dostluk ve Karşılıklı Yardım Anlaşması imzalanmıştır (Perovi 2007: 43). Enver Hoca daha savaş yıllarından itibaren Tito'nun ve Partizan hareketinin askeri ve ekonomik desteğiyle Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurmuş ve haki-miyet sağlamıştır. Buna karşın yine de Enver Hoca Tito'nun Arnavutluk üzerindeki planlarına hep şüpheyle yaklaşmıştır.

Resim 5.3 Josip Broz Tito

Ekim 1944'te Almanlar'ın Yunanistan'dan çekilmesi sonrasında, Yunanistan üzerinde devam eden siyasi, askeri mücadelede Yunan Komünist Partisi (KKE), Britanya ve ABD'nin desteğini arkasına almış olan kralcı güçlerle kurulacak Yeni Yunanistan konusunda uzlaşmayı reddetmiştir. Yunanistan'da

Komünist Partisi'nin de içerisinde bulunduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin askeri kanadı olan Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS) komünist bir iktidar kurmak için savaşa devam etme kararı almıştır. Doğu Akdeniz'in kontrolü için Yunanistan Britanya açısından hep kritik önemde olmuştur. Churchill bu ülkenin komünist kontrolüne geçmesini önlemeye yönelik kararlı bir politika izlemiş ve Kral II. George'a açık destek vermiştir. Hatta Britanya, bu amaçla Yunanistan'a asker çıkarmış ve Atina'yı askeri olarak kontrol altına almıştır. 1944 yılı sonu itibarıyla Yunanistan'da iç savaş hakimdir (Iatridis 2017: 5-6). Stalin, Churchill ile yaptığı anlaşmaya bağlı kalarak Sovyetler'in Yunanistan üzerindeki etkisini sınırlamış ve Tito üzerinde de baskı uygulamaya başlamıştır. Tito, 1946'dan itibaren Yugoslavya'nın Yunanistan'a verdiği askeri yardımı artırmış, Yugoslavya'da Yunan Komünist Partisi'ne bağlı olarak ELAS'ın yerine geçen Yunan Demokratik Ordusu'nun üslenmesine izin vermiş ve Belgrad merkezli Yunanistan'a yönelik radyo yayınlarına başlamıştır (Iatridis 2017:10).

Stalin, Sovyet kontrolü altına giren ülkelerdeki Komünist Parti faaliyetlerini koordine edebilmek ve kontrol altında tutabilmek için 1947 Ağustos'unda Komünist Enformasyon Bürosu'nu (Kominform) kurmuştur. Kominform'un merkezi olarak Belgrad seçilmiştir. Tito ve Stalin arasında dış politika meseleleri üzerinden başlayan rekabet giderek siyasi bir güç mücadelesi haline almıştır. Bu ayırım 1948 yılı ortalarında Komünist Blok içi ideolojik bir kavgaya dönüşmüştür. 18- 19 Mart 1948'de Stalin Yugoslavya'daki Sovyet askeri ve teknik danışmanların çekilmesine karar vermiştir. İki devlet Nisan ayı boyunca oldukça sert mektuplarla gerginliği tırmandırmıştır. Stalin Yugoslavya'yı geri adım atmaya zorlamak için meseleyi Kominform gündemine taşımıştır. Yugoslavya toplantıya katılmayacağını açıklamıştır. 28 Haziran 1948'de yapılan Kominform toplantısında, Blok üyeleri Yugoslavya'nın Marksist-Leninist yoldan saptığı, milliyetçiliğe savrulduğu yönünde bir kararı kabul etmiştir. Yugoslavya bu gerekçeyle Kominform'dan çıkarılmıştır. Stalin Yugoslav halkına Tito'yu devirmeleri çağrısında bulunur. Yugoslavya'ya yönelik ekonomik yaptırımlar da uygulamaya konulmuştur (Lees 2010: 51).

Bu gelişmeler Yugoslavya'yı ABD ile yakınlaştırmıştır. Batı ile yakınlaşan Yugoslavya Yunanistan ile de ilişkilerini düzeltme yolunu tercih etmiş-

tir. ABD de dolayısıyla Yunanistan ve Türkiye'yi Yugoslavya ile yakınlaşma yolunda teşvik etmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliği sonrasında da bu süreç karşılıklı ziyaretlerle hızlanarak devam etmiştir.

1950'lerin başında Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkileri de ikili temaslar üzerinden gelişim sürecine girmiştir. Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos 29 Ocak - 5 Şubat 1952 tarihlerinde Türkiye'ye bir resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. 26 Nisan 1952'de Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Genelkurmay Başkanı Şükrü Kanatlı Atina'ya gitmiştir. 8 Haziran 1952'de ise Yunanistan Kralı Pavlos Kraliçe Frederika ile Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da 27 Kasım- 2 Aralık 1952 tarihlerinde Yunanistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Bayar Batı Trakya'ya da gitmiştir (Fırat 2019: 587).

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında başlayan yakınlaşma, Yugoslavya ile Trieste konusunda uzlaşmazlık içinde olan İtalya'da birtakım güvenlik endişeleri yaratmıştır. Bu konuda, İtalya'ya verilen güvenceler sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti 28 Şubat 1953'te "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" nı Ankara'da imzalamıştır (Gönlübol, Ülman 1969: 257). Balkan Paktı olarak anılan bu anlaşma ile bu üç devlet ortak çıkarlar konusunda danışma ve güvenlik konusunda işbirliği içinde olmak hususunda anlaşmıştır. Balkan Paktı dolayısıyla güvenlik konularını da kapsayan oldukça önemli siyasi yakınlaşma adımı olarak ortaya çıkmıştır. NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan, ABD'nin teşvikiyle Doğu Bloku'ndan uzaklaşmakta olan Yugoslavya'yı güvenlik konularını da kapsayacak bir işbirliği mekanizmasına bu anlaşma ile dahil etmiştir.

Balkan Paktı üyesi üç devletin temsilcileri 7-11 Temmuz 1953'te Atina'da ilk toplantılarını yapmıştır. Devamında Kasım 1953'te Belgrad'da ve Mart 1954'te de Ankara'da askeri görüşmeler sözü konusu olmuştur. Şubat 1954'te Belgrad'da yapılan toplantıda bir daimi sekreteryanın kurulması kararı alınmıştır. Üç devletin Dışişleri Bakanları Yugoslavya'nın Bled şehrinde bir araya gelmiş ve 9 Ağustos 1954'te Bled Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile Balkan Paktı, Balkan İttifakına dönüşmüştür. 1954 tarihli "İttifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" üç devletten birine

karşı bir saldırı durumunda taraf devletlerin silahlı kuvvetleri de dahil olmak üzere karşı önlemleri birlikte kararlaştırması ve saldırıya uğrayan devlete yardım” konusunu hükme bağlamıştır. Bled Anlaşması’yla, Balkan Paketi’nin öngördüğü güvenlik işbirliğini açacak şekilde, bu üç devlet arasında bir ittifak kurulması söz konusudur. (Fırat 2019: 590) Balkan İttifakı ilk toplantısını 1955 Mart ayı başında Ankara’da yapmıştır. Bu toplantıda Parlamentolar arası bir organ kurulmuştur. 20 üyeden oluşacak bu organ Balkan Danışma Meclis adını taşımaktadır (Gönlübol, Ülman 1969: 263).

Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile 4-9 Mayıs 1954 tarihinde Belgrad’a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Yugoslavya’nın Balkan İttifakı’na ilişkin politikasının değişmekte olduğu görülmüştür (Gönlübol, Ülman 1969: 264). Stalin’in 1953 yılı Mart ayında ölmesi ve sonrasında yerine geçen Nikita Kruşçev’in Yugoslavya ile ilişkileri düzeltmek üzere harekete geçmiş olması, Tito’nun Balkan İttifakı’na bakışını değiştirmiştir. Haziran 1955’te Kruşçev Belgrad’ı ziyaret etmiştir (Fırat 2019: 591). Kruşçev’le görüşmeler Sovyetler Birliği Yugoslavya ilişkilerini normalleştirirken Yugoslavya dış politikasında yeni oluşan bağlantısızlık hareketine doğru kaymaya başlamıştır.

Türkiye’nin Yunanistan’la ilişkileri Kıbrıs meselesi üzerinden 1950’lerin ikinci yarısında bozulmaya başlamıştır. Yunanistan 1955 yılında Balkan İttifakı’nın ikinci toplantısının yapılmasını engellemiştir. 1955 yılındaki 6-7 Eylül olayları sonrasında Yunanistan Türkiye’ye karşı çok daha sert bir diplomatik tavır takınmıştır.

Resim 5.4 Eski Yugoslavya Haritası

Öte yandan Yugoslavya 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde toplanan Bandung Konferansı’nın belirleyici devletlerinden biri olmuştur. Bağlantısızlık hareketini başlatan bu konferansa 29 devlet katılmıştır. Sömürgecilik ve emperyalizmi reddeden Üçüncü Dünya devletlerini bir araya getiren bu hareket iki kutuplu dünyada bu iki kutbun dışında kalmayı isteyen yeni bir siyasi oluşumu meydana getirmiştir. Yugoslavya bu oluşumun kuruluşunda Endonezya, Çin, Hindistan ve Mısır ile önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Batı ile siyasi ilişkilerini tekrar mesafelendiren Yugoslavya, dış politikasında Balkan İttifakı’ndan da uzaklaşmaya başlamıştır.

O dönem Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Fatin Rüştü Zorlu bu konferansa katılmıştır. Türkiye Bandung Konferansı'na katılmakla birlikte Bağlantısızlık hareketine mesafeli kalmıştır. NATO üyeliğini dış politikasının ana eksenini gören Türkiye, Bağlantısızlık hareketiyle yaklaşmayı bu siyasi bağlamdan sapma olarak değerlendirmiştir. Bandung Konferansı'nda yaptığı konuşmada Zorlu "komünizm tehlikesi"ne vurgu yapmış ve iyi niyetli bazı girişimlerin yanlış yola sürükleyebileceği uyarısında bulunmuştur. Konferansta Türkiye, Irak ve Pakistan ile birlikte esas olarak Batı yanlısı bir siyasal tutum takip etmiştir. Hindistan Başbakanı Nehru Konferans sırasında Zorlu'ya cevap veren bir konuşma yapmış ve madalyonun diğer yüzüne bakıldığında NATO'ya güçlü itiraz noktalarının bulunduğunu ifade etmiştir. Her türlü bloklaşmaya karşı çıkılması gerektiğini ileri sürmüştür (Gönlübol, Ülman 1969: 293). Türkiye'nin bu yeni gelişen Bağlantısızlar hareketi içerisinde Batı yanlısı bir yaklaşımla hareket etmesi Konferansı toplayan devletlerin ana amacıyla çelişmiştir. Türkiye kısa sürede bu girişim içerisinde yalnızlaşmış, etkisizleşmiş ve dışlanmıştı.

Bağlantısızlar hareketi gelişmeleri ve Kıbrıs meselesi Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın arasındaki uyumu bozmuştur. Sonuç olarak değişen siyasal koşullar Balkan İttifakı'nın fiilen sona ermesine yol açmıştır. Balkan Paketi'ne 1960 Haziran'ında resmen son verilmiştir (Gönlübol, Ülman 1969: 268). Balkan Paketi girişimi kısa soluklu dönemsel ve ABD'nin Balkan önceliklerine göre kurgulanmış geçici bir güvenlik girişimi olarak kalmıştır. Balkan Paketi kendisini yaratan koşulların köklü değişimi sonucu kısa sürede işlevini yitirmiş ve ortadan kalkmıştır.

Öğrenme Çıktısı

4 Orta Doğu ve Balkanlar eksenli siyasal gelişmeleri belirlemek üzere takip edilen Türk dış politikası stratejileri ve girişimlerini, sonuçlarıyla birlikte açıklayabilme

Araştır 4

Mısır'da Nasırizm'in yerleşmesi ile gelişen Arap milliyetçiliğinin Türk Dış Politikası üzerindeki sonuçları nelerdir?

İlişkilendir

<https://www.youtube.com/watch?v=b8GTgnRRySY>

Anlat/Paylaş

Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile yaşadığı siyasi sorunlar Türkiye'nin Balkan politikasında nasıl bir etki yaratmıştır? Anlatınız.

KIBRIS GELİŞMELERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Britanya, Kıbrıs'ta çok ciddi zorluklarla karşılaşmaya başlamıştır. Britanya Arap milliyetçiliği karşısında Orta Doğu'da hızla siyasal zemin kaybederken, Kıbrıs adası üzerindeki kontrolünü korumak daha da önemli hale gelmiştir. Britanya'nın Kıbrıs'ta Rum milliyetçiliği ile karşı karşıya kalması bu açıdan Britanya-Yunanistan ilişkilerini de bozmuştur.

Türkiye, Kıbrıs adası Britanya'nın yönetimi altındayken bu meseleyi öncelikli bir konu olarak görmemiştir. Konuya Ada'daki Türklerle kültürel bağların korunması ve geliştirilmesi bağlamında yaklaşmıştır. Kıbrıslı Türkler açısından da, saldırganlaşan Rum milliyetçilerine karşı Britanya yönetimi bir tür güvence olmuştur. 1950'lerin ortalarında mesele hızla tırmanmış ve Britanya'nın Ada üzerindeki yönetimi tartışmalı bir hale gelmiştir. Bunun üzerine Kıbrıs, Türkiye'de Türk Dış Politikasının önemli bir meselesi olarak algılanmaya başlanmıştır. Britanya Ada'ya bağımsızlık tanırsa Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması yönündeki gelişmeleri engellemek ve Ada'daki Türklerin siyasi haklarının gözetilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1955'ten itibaren Türkiye'nin Kıbrıs konusuna dahil olmaya başlaması Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Yunanistan Başbakanı Aleksandros Papagos 16 Ağustos 1954'te konuyu Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. Kendi geleceğini belirleme hakkı bağlamında Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs sorununa dahil olmasını talep etmiştir. Bağlantısızlar hareketinin gelişmekte olduğu bu dönemde Britanya'nın Kıbrıs üzerindeki kontrolü siyasi açıdan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda tartışılmaya başlanmıştır (Fırat 2019: 598). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Britanya sömürgeciliğine şüphe ile yaklaşan çok sayıda bağımsızlığını yeni kazanmış devlet Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini ele alış şekline sempatiyle yaklaşmaya başlamıştır.

Kıbrıs'ta 1950'de Başpiskopos seçilen Makarios Rum milliyetçiliğinin lideri haline gelmiştir. Adadaki Rumlar hem sol hem de sağ örgütler kanalıyla bağımsızlık yönünde harekete geçmişlerdir. Bu yolda Yunanistan'ın örtülü desteğiyle kurulmuş silahlı bir örgüt olan EOKA, Britanya yönetimine karşı eylemlerine başlamıştır. Emekli bir Yunan subayı olan Georgios Grivas EOKA'yı (Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü) **Enosis** amacıyla kurmuştur. Kıbrıs'ın Britanya'dan koparılması ve Yunanistan'la birleştirilmesi hedefine yönelik **EOKA** 1950'de kurulmuş, 1955'te ise silahlı eylemlere başlamıştır. Bu silahlı eylemler önce Britanya yönetimini hedef alırken 1956 yılından itibaren Türk cemaatine yönelmiştir. İlk saldırılar güvenlik kuvveti içerisindeki Türklere yapılmış ama giderek bu saldırılar yaygınlaşmıştır. Saldırılarla Rum milliyetçileri Türkleri yıldırıp adadan göç etmeye zorlamayı amaçlamıştır.

✓ **Enosis** Kıbrıslı Rumların, Birleşik Krallık idaresinde bulunan Kıbrıs adasını Yunanistan'a bağlanması için gerçekleştirdikleri eylemlere verilen addır.

dikkat

Makarios (d. 13 Ağustos 1913, Panagia - ö. 3 Ağustos 1977, Lefkoşa) Kıbrıs Ortodoks Kilisesi başpiskoposu ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi için uygulamaya aktarılan Enosis hareketinin önderlerinden birisidir. Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak Bağlantısızlık Hareketi'nin önemli liderlerinden biri olmuştur.

Bu karmaşık siyasi süreçte Britanya Türkiye'nin Kıbrıs meselesine dahil olmasını teşvik ederken, Yunanistan Kıbrıs'ı sadece kendi sorunu olarak görmüş ve Türkiye'yi buradaki gelişmelerden uzak tutmaya çalışmıştır. Britanya 1955 yılı Ağustos'unda Londra'da Kıbrıs konusunda bir konferans düzenlemiştir. Bu görüşmelere Türkiye ve Yunanistan davet edilmiştir. 29 Ağustos'ta başlayan ve 7 Eylül'e kadar devam eden konferansa Türkiye, Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında kalabalık bir heyetle katılmıştır. Britanya Kıbrıs'a özerklik verilmesini bir çözüm olarak önermiştir. Türkiye ve Yunanistan bu öneriyi reddetmiştir (Babaoğlu 2018:334-338). Konferans bir sonuca ulaşmadan İstanbul'da yaşanan olayların da etkisiyle 7 Eylül'de sona ermiştir. Kıbrıs meselesi Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getiren ve NATO'nun güneydoğu kanadını istikrarsızlaştıran önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

✓ **EOKA Açılımı; *Ethniki Organosis Kiprion Agoniston***: Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü. Kıbrıs'ta Britanya sömürge yönetiminin sonlanması ve adanın Yunanistan ile birleşmesi için faaliyetlerde bulunan Kıbrıslı Rumların silahlı örgütüdür.

Zorlu Londra'dayken İstanbul'da birtakım provokatif olaylar yaşanmıştır. 1955 yılı itibarıyla Türk kamuoyu Kıbrıs konusunda son derece hassas bir konumdadır. **Enosis**'in gerçekleşme ihtimali ve EOKA terörü Türkiye'de büyük rahatsızlık yaratmıştır. Bu gergin siyasi ortamda Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin bombalandığı haberi üzerine 6 Eylül 1955'te İstanbul'da gayrimüslimlere yönelik yaygın bir toplumsal hareket cereyan etmiştir. Bu olaylarda gayrimüslim Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ciddi zarar görmüştür. Pek çok işyeri, ibadethane, mezarlık tahrip edilmiştir. Gece yarısı sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Askeri birlikler olaylara müdahale etmiştir. (Demir 2012: 44-45) Olayların ardından çok sayıda Rum Türkiye'yi terketmek durumunda kalmıştır. 6-7 Eylül Olayları Türkiye'nin Kıbrıs davasına zarar vermiştir. Dünya kamuoyu nezdinde Türkiye'yi saldırgan taraf olarak göstermiştir. Bir bakıma Yunanistan'ın desteğiyle Rum milliyetçilerinin Adada Türkler'e yönelttiği şiddeti de örtmüştür. Öte yandan Balkan politikası bağlamın-

da gelişmekte olan Türkiye-Yunanistan ikili işbirliği ortamını da tahrip etmiştir. Bu olaylar Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde meşru siyasal konumunu zayıflatmıştır.

1957 yılı Aralık ayında Rum milliyetçilerin Kıbrıs Türklerine yönelik saldırıları iyice yoğunluk kazanmıştır. Britanya bu saldırılar karşısında giderek etkisiz kalmaya başlamıştır. Durum bir tür iç savaşa dönüşmeye başlamıştır. Türkiye'de çok büyük kitleleri toplayan "Ya Taksim Ya Ölüm" mitingleri yapılmaktadır. Ada'da Türkler Dr. Fazıl Küçük liderliğinde örgütlenmeye başlamışlardır. Rauf Raif Denктаş, Burhan Nalbantoğlu, Kemal Tanrısevdi Ada'da Türklerin varlığını koruyabilmek için silahlı bir direniş örgütü kurmaya karar vermiştir. (Yüksel 2018: 325) Ada'da başlayan bu faaliyeti Türkiye 1958 yılı başı itibarıyla destekleme kararı almıştır. Ada'da tırmanan gerginlik içinde Türkler'in gördüğü zararı önlemek ve Ada'nın geleceğinde Türkler'in haklarını korumak için Hükümet Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) kurulmasına karar vermiştir.

dikkat

Dr. Fazıl Küçük (14 Mart 1906 Lefkoşa - 15 Ocak 1984 Londra)

Kıbrıslı, siyasetçi ve gazetecidir. Kıbrıs Türklerinin haklarını korumak için halkı örgütlemeye çalışan ve basın faaliyetlerinin içerisinde yer alan bir liderdir. Kıbrıs Rumlarının kurmuş olduğu EOKA'ya karşı Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurdu. 1959 Londra ve Zürih Konferanslarında Kıbrıs Türklerini temsil etti ve 3 Aralık 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı görevine seçildi. 1963'te Kıbrıs Türk Genel Komitesi'nin Başkanlığı'na ve 1967'de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin Başkanlığına seçildi. 18 Şubat 1973'de Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı'ndan ayrılarak yerinin Rauf Denктаş'a bıraktı.

dikkat

Rauf Raif Denктаş (27 Ocak 1924 Baf - 13 Ocak 2012 Lefkoşa)

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanıdır. Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurucularındandır. Kıbrıs Türklerinin haklı mücadelesinin en önemli savunucusudur. Kıbrıs Türklerinin siyasi ve toplumsal haklarının korunması sürecinde çeşitli sorumluluklar üstlenmiş ve Kıbrıs Türklerini çeşitli uluslararası konferanslarda etkili şekilde temsil etmiştir. 1983'ten 2005'e kadar toplamda 21 yıl 5 ay 9 gün cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

1957 yılı sonunda Kıbrıs Türk Toplum lideri Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Raif Denктаş Ankara'ya gelmiştir. Burada Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmüşlerdir (Tansu: 27). 1958 yılı Ocak ayında Dışişleri Bakanı Zorlu'nun koordinasyonu altında Genelkurmay Başkanlığı Seferberlik Tetkik Kurulu'nun bir operasyonu olarak TMT kurulmuştur. TMT faaliyetleri kapsamında Türk subayları gizli görevle Ada'ya gönderilmiş, aynı zamanda Kıbrıslı Türk mücahitlere Türkiye'de askeri eğitim verilmiştir. Ada'ya gizli yollarla silah sokulmuştur. Kıbrıs'ta Türklerin yok edilme tehlikesini bertaraf etmek için TMT etkili bir silahlı yeraltı direniş gücünü Ada'da görece kısa sürede oluşturmuştur. 1960'a gelindiğinde TMT beş bin kişilik silahlı bir güce ulaşmıştır. Tüm bu faaliyet İngilizlerin Ada üzerinde kontrolü devam ederken gizli şekilde yürütülmüştür (Tansu: 258-259). 1963 yılı sonunda ise artan Rum saldırıları karşısında bu direniş örgütü Türklerin varlığını ve haklı davasını savunmak için açık bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır (Tansu: 260).

1955 Londra Konferansı sonrasında Britanya Türk ve Rum cemaat temsilcileriyle görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler Yunanistan ve Türkiye ile devam etmiştir. Söz konusu görüşmelerle Ada'da bir yerel özerk yönetim kurulması imkanı araştırılmıştır. 1957 yılında konu Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na tekrar getirilmiştir. Self determinasyon ilkesinin uygulanmasını talep eden Yunanistan bu konuda Hindistan'ın ve Bağlantısızlar grubunun desteğini aramıştır. Britanya'nın üzerindeki siyasi baskı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konunun sürekli gündeme getirilmesiyle iyice artmıştır. 1958 yılında da konu Genel Kurul gündemine girmiştir (Bilge 1969: 385-390). Birleşmiş Milletler gö-

rüşmelerinden sonra Türkiye ve Yunanistan başbakanları Menderes ve Karamanlis Zürih'te 5-11 Şubat 1959 tarihlerinde bir araya gelmiştir. Burada mutabakata varan iki başbakan Londra'ya gidip Britanya ile konuyu görüşmeye karar vermiştir. Londra Konferansı'na İngiltere, Türkiye ve Yunanistan başbakanları Macmillan, Menderes, Karamanlis ile Kıbrıs Türk ve Rum cemaat liderleri Dr. Küçük ile Başpiskopos Makarios katılmıştır. Konferansa giden Türk heyetinin uçağı aşırı sis yüzünden Heathrow'a inememiş ve Gatwick Havalimanı'na inerken 17 Şubat günü ormanlık bölgeye düşmüştür. Başbakan Menderes kazadan yaralı kurtulmuştur. Kazada Türk heyetinden 14 kişi yaşamını kaybetmiştir. Londra görüşmeleri Başbakan Menderes'in talimatıyla planlandığı gibi yapılmış ve Başbakan Londra Antlaşması'nı hastanedeki yatağında imzalamıştır. Başbakan Menderes Mart ayı başında Türkiye'ye dönebilmiştir.

17-19 Şubat 1959 tarihlerinde Londra'da toplanan konferansta, Zürih görüşmelerinde taraflar arasında mutabakata varılan belgeler de dahil olmak üzere toplam dokuz belge imzalanmıştır. Yine Londra Konferansı sonunda Türkiye, Yunanistan ve Britanya, "Kıbrıs Sorununun Nihai Çözümü Konusunda Üzerinde Anlaşmaya Varılmış Esasları Açıklayan Memorandum" başlıklı bir antlaşma imzalamışlardır. Bu memorandumun ekinde de burada imzalanmış belgeler yer almıştır (Özersay 2009: 9). Bu belgelerden ilki "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı" başlığını taşıyan 27 maddelik kurucu nitelikte bir antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre Kıbrıs Cumhuriyeti başkanlık sistemiyle yönetilecektir. Seçilecek devlet başkanı Rum, yardımcısı ise Türk olmak durumundadır. İkinci belge "Kıbrıs'ın Bağımsızlığını, Toprak Bütünlüğünü ve Anayasa Düzenini Teminat Altına Alan Garanti Antlaşması"dır. Garanti antlaşması Türkiye, Britanya ve Yunanistan'ın Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasasını garanti etmesi esasına dayanmaktadır. Antlaşmanın 1. maddesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir devlet ile siyasi ve ekonomik bütünleşmeye girmeyeceğini taahhüt etmiştir. İkinci maddesinde ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir devletle birleşmesine, Ada'nın taksimine yol açacak doğrudan ya da dolaylı tüm hareketler yasaklanmıştır (Fırat 1997: 62). Bu maddeler, Kıbrıs Rum tarafının Annan Planı'nı 2004 Nisan'ında yapılan referandumda reddetmesine rağmen tartışmalı bir kararla Mayıs ayında Avrupa Birliği'ne üye olarak kabul edilmesiyle büyük önem kazanmıştır. Bu madde bir bakıma Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyeliğini hukuki açıdan tartışmalı hale getirmiştir. Garanti Antlaşması üçüncü maddesinde ise garantör devletlere birlikte ya da bu mümkün olmazsa tek taraflı harekete geçme ve antlaşma hükümlerinin ihlalinin önlemek için müdahale etme hakkı tanınmıştır. Türkiye'nin 1974 Barış Harekati, Ada'da ortaya çıkan darbe girişimi üzerine bu hukuki bağlamda gerçekleştirilmiştir. Üçüncü belge İttifak Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Yunanistan ve Türkiye'nin sınırlı sayıda bir askeri varlığı Ada'da tutabilmesi konusu düzenlenmiştir. Ayrıca bir üçlü askeri karargahın kurulması da bu çerçevede düzenlenmiştir. "Birleşik Krallık Hükümet Bildirisi" memorandum ekinde yer alan bir diğer belgedir. Bu bildiri ile Britanya Ada'da bulunan iki askeri üssünü (Akrotiri ve Dikelia) egemenliği altında bulundurmaya devam etmiştir. Temmuz 1960'da ilk genel seçimler yapılmış ve Meclisin 35 Rum 15 Türk mebusu seçilmiştir. 16 Ağustos 1960'ta Bağımsız bir Cumhuriyet olarak Birleşmiş Milletler'e kabul edilmiştir (Bağcı 2001: 127).

Öğrenme Çıktısı

5 Bağımsızlık sürecine giren Kıbrıs Adası'nın Türk Dış Politikasında kazandığı yeni önemi, dönemin siyasal gelişmeleri ışığında açıklayabilme

Araştır 5

1959 Londra Antlaşmaları'nın kapsamı nedir? Bu antlaşmalarla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hukuki ve siyasi nitelikleri nelerdir?

İlişkilendir

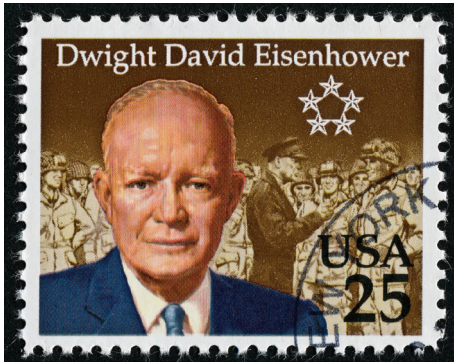
<http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/209/2018/07/Kibris-Sorunu-Hukuksal-Inceleme.pdf>

Anlat/Paylaş

1959 Londra Antlaşmaları niye başarısız olmuştur anlatınız.

EKONOMİK KRİZ VE TÜRK DİŞ POLİTİKASINDA ALTERNATİF ARAYIŞLARI

Marshall Planı'yla başlayan dönemde Türkiye ekonomik olarak yapısal bir dönüşüm içine girmiştir. Batı'nın yeni liberal ekonomik düzenine uyum sağlamak için dışa açık bir ekonomik modele geçmiştir. Demokrat Parti özel sektörü esas alan bir ekonomik anlayışı benimsemiştir. Kalkınmanın sanayiye yayılması ve bu yolda özel girişimciliğin desteklenmesi ilkesi benimsenmiştir (Takım 2012: 166). 1950-1958 arası dönemde %10 düzeyinde bir büyüme oranına yaklaşmıştır. Dış kaynak bağımlı bu hızlı büyüme stratejisi ekonomide enflasyonist bir ortamın doğmasına neden olmuştur. 1954 yılından itibaren enflasyon kalıcı bir hal almıştır (Takım 2012: 171-172). Öte yandan büyüyen ekonomi ve canlı iç talep bir yandan dış ticaret hacminde artışa yol açarken diğer yandan dış ticaret açığını artırmıştır. Türkiye ekonomisi kronik enflasyon sorunuyla başa çıkmakta zorlanırken kontrolsüz biçimde artan dış ticaret açığını finanse etmek için yeni dış kaynağa ihtiyaç duymaya başlamıştır. Türkiye'nin artan yeni borç taleplerini ABD reddetmiştir. Celal Bayar'ın 28 Ocak – 27 Şubat 1954 tarihlerinde gerçekleşen Amerika ziyareti bu açıdan çok önemlidir. Yeni Başkan Eisenhower ile görüşen Cumhurbaşkanı Bayar Amerikan yardımlarının önemini vurgulayan konuşmalar yapmıştır. Türkiye yeni mali yardım taleplerine karşılık bulamamaya başlamıştır. Bu durum 1958 yılında derin bir ekonomik kriz halinin doğmasına yol açmıştır. Demokrat Parti Hükümeti 4 Ağustos 1958'de İktisadi İstikrar programı adı altında Türk parasının değerini düşürme kararı almıştır. 1 Amerikan Doları 2 Lira 80 kuruştan 9 liraya çıkmıştır. Bu devalüasyon kararı ile beraber ABD ve Batı Avrupadan sınırlı bir dış borç alımı gerçekleştirilebilmiştir (Evsile 2018: 67-70).

Resim 5.5 ABD'nin 34. Başkanı Dwight D. Eisenhower.

Türkiye'nin 1950'lerin ortalarından itibaren ekonomik olarak tıkanıp bir döneme girilmiştir. Bu dönem aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Türkiye politikasında değişim işaretlerinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Sovyetler Birliği Stalin'in ölümü sonrasında dış politikasında önemli değişiklikler yapmıştır. "Barış içinde bir arada yaşama" ilkesi esasında oluşturduğu yeni politikanın Türkiye üzerinde de sonuçları doğmaya başlamıştır. 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet notası ile Türkiye'den bir toprak talebi olmadığını açıkça bildirmiştir (Tellal 2018: 73). Sovyetler Birliği bu siyasal girişimin hemen sonrasında ekonomik girişimlerde de bulunmuştur. Öncelikle 1954 yılında Sovyetler Birliği'nin İzmir Enternasyonal Fuarına katılma kararı alınmıştır (Tokgöz 2011: 9). 1958 yılında İzmir Fuarı'nda Sovyetler Birliği'nin uzay teknolojileri ve Sputnik uydusuyla ilgili bir pavyon açılmıştır (Durgun 2013: 74). 1957 yılında ise Sovyetler Birliği ile işbirliği halinde Türkiye'de bir cam fabrikası kurulması kararı alınmıştır. Çayırova Cam Fabrikası Sovyet kredisi ile bu dönemde yapılmaya başlanmıştır (Gençalp 2019: 62). Bu siyasal zemin üzerinde ve ağırlaşan ekonomik koşulların etkisiyle Demokrat Parti Hükümeti Sovyetler Birliği ile yakınlaşma yönünde adımlar atmaya karar vermiştir. 12 Nisan 1960 tarihinde bir Türk-Sovyet ortak bildirisi yayınlanmış ve Başbakan Menderes'in Temmuz 1960'da Sovyetler Birliği'ne bir resmi ziyaret gerçekleştireceği duyurulmuştur (Gönlübol, Ülman 1969: 344). 1960 darbesi bu ziyareti engellemiştir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ekonomik kalkınma programı üzerinden yakınlaşması için 1965 yılını yani Adalet Partisi iktidarını beklemek gerekmiştir. Demokrat Parti ekonomik tıkanmışlığı açmak için yeni kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yakınlaşma yönünde harekete geçmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık anlaşması yapmak üzere 11 Temmuz 1959 tarihinde başvurulmuştur (Can, Özen 2005: 9). Yunanistan'la eş zamanlı başlayan bu girişim bugüne kadar Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin hukuksal zeminini oluşturan Ankara Anlaşması'na giden süreci başlatmıştır.

Demokrat Parti'nin söz konusu yeni açılımları 1960 darbesiyle sekteye uğramıştır. Demokrat Parti'nin bıraktığı yerden aynı hat üzerinde siyasal gelişmeler darbe yönetimi sonrası önce Cumhuriyet Halk Partisi'yle başlamış ve sonra Adalet Partisi ile devam etmiştir.

Öğrenme Çıktısı

6 Türkiye'nin 1950'lerin ortalarından itibaren yaşamaya başladığı ekonomik krizin dış politikaya etkisini açıklayabilme

Araştır 6

Demokrat Parti'nin iktisat politikasını araştırınız.

İlişkilendir

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/demokrat-parti-ozel-sektorle-yatirimlarda-altin-yillara-imzatti-/1854680>

Anlat/Paylaş

Demokrat Parti döneminde temeli atılan Türk Sovyet ekonomik ilişkilerini anlatınız.

1

Demokrat Parti'nin dış politika yaklaşımını açıklayabilme

Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Hükümet Kurması

Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesi hem Türk siyasal tarihi hem de Türk Dış Politikası açısından önemli sonuçları olan kritik bir gelişmedir. Soğuk Savaş'ın başlangıcına denk gelen bu dönemde Batı Bloku'na entegre olma yönünde kararların alınması ve adımların atılması Demokrat Parti hükümetlerine düşen bir sorumluluk olmuştur. Devletin bu yöndeki kararlılığı gerçekte Demokrat Parti öncesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloku içerisinde yer alma politikasında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye geçişte bir süreklilik söz konusudur.

2

Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO üyeliği arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO Üyeliği

Demokrat Parti'nin Batı Bloku'na entegre olma yönündeki en önemli kararı ve girişimi Türkiye'nin NATO üyeliğidir. 1949 yılında kurulmuş olan NATO'ya ilk üyelik başvurusu Cumhuriyet Halk Partisi döneminde yapılmış ve bu başvuru reddedilmiştir. Demokrat Parti'nin Kore Savaşı'na asker gönderme kararı bu açıdan NATO üyeliği girişimi ile ilişkili olarak okunmalıdır. Sonuç olarak Türkiye 1952 yılında, Kore Savaşı'na asker gönderdikten sonra NATO'ya üye olmuştur. Kore Savaşı küresel anlamda güvenlik ilişkilerini tamamen değiştirmiş ve iki kutupluluğu yerleşik bir dünya güvenlik sistemi haline getirmiştir. Türkiye bu dönüşümden yararlanarak NATO'ya üye olabilmektedir. NATO üyeliği Sovyetler Birliği'nin artan baskısı karşısında en önemli güvenlik garantisi olarak değerlendirilmiştir.

3

NATO üyeliği sonrası Türkiye'de kurulan ABD tesislerinin Türk Dış Politikası üzerindeki etkisini açıklayabilme

Türkiye'de ABD Askeri Tesislerinin Kurulması

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdit karşısında öncelikli hedefi NATO üyeliği olmuştur. Öte yandan NATO kuruluşu sonrasında Türkiye'de çok sayıda ABD askeri tesisi kurulmuştur. İrili ufaklı şekilde tüm Türkiye'ye yayılmış ABD askeri tesislerinin sayısı zamanla onlarla ifade edilen düzeye ulaşmıştır. Türkiye'de bulunan Amerikalı asker sayısı ise 30 bine kadar yükselmiştir. İstihbarat amaçlı faaliyet gösteren bu tesisler zaman içerisinde Türkiye'nin denetimi dışına çıkmıştır. Bu durum Türk Dış Politikasında ABD'ye olan bağımlılığı artırmıştır. Soğuk Savaş dengeleri içerisinde gelişen ve doğal bir sonuç olarak görülen bu üsler, kontrol dışı ve istihbarat amaçlı yoğun şekilde kullanılmıştır. Bir süre sonra bu konu önemli bir sorun alanı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Türkiye bu erken dönem tecrübesiyle giderek bu üsler ve yabancı askeri personel üzerinde bir denetim mekanizması kurmayı öncelikli bir konu olarak değerlendirmeye başlamıştır.

4

Orta Doğu ve Balkanlar eksenli siyasal gelişmeleri belirlemek üzere takip edilen Türk dış politikası stratejileri ve girişimlerini, sonuçlarıyla birlikte açıklayabilme

Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Değişen Orta Doğu ve Balkan Politikaları

Balkan politikasında da Soğuk Savaş içerisinde Türkiye ve Yunanistan'ın inisiyatif alması durumu söz konusu olmuştur. Tito'nun Stalin'le yaşadığı gerginlik Sovyetler Birliği - Yugoslavya ilişkilerini bozmuştur. ABD ve İngiltere Türkiye ile Yunanistan'ın Yugoslavya'yla yakınlaşmasını teşvik etmiştir. Balkan Paketi ve Balkan ittifakı bunun bir sonucudur. Öte yandan bozulan Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve Kruşçev'in Sovyetler Birliği'nde yönetime gelmesiyle Balkan İttifakı'nı yaratan dinamikler ortadan kalkmaya başlamıştır. Bağlantısızlar Hareketi içinde öne çıkan Yugoslavya Balkan İttifakı'na verdiği önemi azaltmıştır.

Bu dönemin en önemli gelişmeleri Orta Doğu'dadır. Britanya'nın Orta Doğu'da siyasal zemin kaybetmesi Sovyetler Birliği'ne alan açmıştır. Mısır'da Nasırizm'in yerleşmesi Arap milliyetçiliği üzerinden bu gelişmeyi desteklemiştir. ABD'de başkan olan Eisenhower'la birlikte Türkiye'nin Orta Doğu'da da Batı Bloku adına stratejik inisiyatifler alması talep edilmiştir. Bağdat Paketi bunun bir sonucudur. Balkanlar'da olduğu gibi Orta Doğu'da da siyasal gelişmeler Batı Bloku'nun tercih etmediği yönde ortaya çıkmış ve Bağdat Paketi'ni süratle işlevsiz kılmıştır. Özellikle Irak'ta 1958 yılında gerçekleşen darbenin ve sonuçlarının bu açıdan altını çizmek gerekir.

5

Bağımsızlık sürecine giren Kıbrıs Adası'nın Türk Dış Politikasında kazandığı yeni önemi, dönemin siyasal gelişmeleri ışığında açıklayabilme

Kıbrıs Gelişmeleri ve Türk Dış Politikası

Türk Dış Politikasında Kıbrıs'ın milli dava olarak gündeme alınması Demokrat Parti döneminde gerçekleşen bir önemli siyasal karar olmuştur. Britanya'nın Kıbrıs üzerindeki yönetiminin devam edemeyeceğinin anlaşılması üzerine Demokrat Parti ve özellikle Dışişleri Bakanı Zorlu Kıbrıs'ta Türk varlığını korumak üzere önlemler almaya başlamıştır. Yunanistan'ın EOKA'yı kurması ve enosis yönünde izlediği politika Türkiye'nin eyleme geçmesini ve süreci sadece diplomatik müzakerelere bırakmaması sonucunu doğurmuştur. Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Aynı zamanda diplomatik süreçler de takip edilmiş ve 1960 düzenlemeleriyle Kıbrıs Cumhuriyeti kurulabilmiştir. Türk cemaatinin hakları hukuksal olarak bu düzenlemelerle garanti altına alınmıştır. Bu hukuki ve operasyonel adımların yaşamsal önemi daha sonraki gelişmelerle çok daha net anlaşılacaktır.

6

Türkiye'nin 1950'lerin ortalarından itibaren yaşamaya başladığı ekonomik krizin dış politikaya etkisini açıklayabilme

Ekonomik Kriz ve Türk Dış Politikasında Alternatif Arayışları

Demokrat Parti dönemi 1958 yılı devalüasyonu ile ekonomik açıdan derinden sarsılmıştır. Dışa açık ekonomik model ciddi bir dış ticaret açığı doğurmuştur. Dış kaynak sağlamakta zorlanan dönemin Demokrat Parti Hükümeti ABD'nin de yönlendirmesiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk büyük devalüasyon kararını almak durumunda kalmıştır. Tıkanan ekonomi yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin AET ile yakınlaşma çabası ve ortaklık anlaşması müzakerelerine başlama kararı bunun bir sonucudur. Aynı zamanda Sovyetler Birliği ile de yeni bir döneme geçilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Özellikle Türkiye'nin sanayi ve teknoloji altyapısının kurulması için Sovyetler Birliği'ne yönelme kararı alındığı anlaşılmaktadır. Bu inisiyatif 1960 askeri darbesi nedeniyle gerçekleşmemiş ve 1965 yılında Adalet Partisi iktidarına kadar ertelenmek durumunda kalmıştır.

1 Türkiye NATO'ya resmi olarak hangi tarihte tam üye olmuştur?

- A. 4 Nisan 1949
- B. 11 Mayıs 1950
- C. 14 Mayıs 1950
- D. 1 Ağustos 1950
- E. 18 Şubat 1952

2 Türkiye'nin NATO'ya tam üye olmasını kolaylaştıran en temel gelişme aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Batı dünyasıyla bütünleşmeyi hedefleyen Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi
- B. Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'a yardım edilmesi
- C. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması
- D. Eisenhower Doktrini çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu gelişmelerinde aktif bir rol oynamak istemesi
- E. Türkiye'nin Balkan Paketi'nin kurulmasında önemli bir rol oynaması

3 Aşağıdaki gelişmelerden hangisi Türkiye'de ABD askeri tesislerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır?

- A. Türkiye'nin NATO üyeliği
- B. Türkiye'nin çok partili siyasal hayata geçişi
- C. Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı Projesi içerisinde yer alması
- D. Türkiye'nin Bağdat Paketi'ne üye olması
- E. Türkiye'nin Balkan Paketi oluşumunda yer alması

4 Aşağıdaki hususlardan hangisi Bağdat Paketi'nin en temel hedefidir?

- A. Türkiye'nin Ortadoğu'da bölgesel güç rolü kazanmasını sağlamak
- B. Britanya'nın Ortadoğu'da zayıflayan siyasal etkisini korumak
- C. ABD ile Türkiye'nin Ortadoğu'da işbirliği çerçevesinde hareket etmesine yönelik bir zemin oluşturmak
- D. Ortadoğu ülkeleri arasındaki işbirliğini güçlendirmek
- E. Arap-İsrail uyuşmazlığının çözülmesini sağlamak

5 Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasi ve askeri kazanımlarını sınırlandırmayı amaçlayan ve Türkiye'nin de güçlü bir şekilde desteklediği gelişme aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Süveyş Kanalı Krizi
- B. Eisenhower Doktrini
- C. Ürdün'e askeri birliklerin gönderilmesi
- D. Merkezi Anlaşma Örgütü'nün kurulması
- E. Ürdün ve Lübnan gelişmeleri

6 Aşağıdakilerden hangisi Balkan Paketi'nin oluşumuna yol açan temel siyasi gerekçelerden biri değildir?

- A. Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile anlaşmazlık yaşaması ve ABD'nin Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasındaki yakınlaşmayı desteklemesi
- B. Türkiye ile Yunanistan'ın karşılıklı güçlü ilişkiler tesis etmek istemesi ve iki taraf arasında gerçekleşen üst düzey ziyaretler
- C. Yugoslavya'nın Trieste konusunda İtalya ile uyuşmazlık yaşaması ve İtalya'ya karşı Türkiye ve Yunanistan ile işbirliği geliştirmek istemesi
- D. ABD'nin NATO çerçevesinde Balkanlar'da bölgesel işbirliğini teşvik etmek istemesi ve Türkiye ile Yunanistan arasında işbirliğini teşvik eden politikaları
- E. Tito liderliğinde Yugoslavya'nın Balkanlarda bir bölgesel güç olmak istemesi

7 Aşağıdakilerden hangisi Balkan Paketi'nin zayıflamasına neden olan gelişmelerden biri değildir?

- A. Yugoslavya'nın Bağlantısızlar Hareketi'ne katılımı
- B. Kıbrıs Meselesi
- C. Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin düzelmesi
- D. Türkiye'nin Balkan Paketi'ne önem vermemeye başlaması
- E. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulması

8 1950-1960 arası dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olan, NATO içindeki uyum ve istikrara zarar veren **en önemli** sorun aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Türkiye'nin NATO'ya üye olması
- B. Jüpiter Füzelere
- C. Kıbrıs Meselesi
- D. Balkan Paktı'nın zayıflaması
- E. Türkiye'de ABD askeri üslerinin kurulması

9 Demokrat Parti liderliğindeki Türkiye, 1950-1960 arası dönemde aşağıdakilerden hangisi içinde güçlü bir şekilde **yer almamıştır**?

- A. Kore Savaşı
- B. Ortadoğu Komutanlığı Projesi
- C. Bağdat Paktı
- D. Balkan Paktı
- E. Bağlantısızlar Hareketi

10 Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin genel dış politika vizyonunu **en uygun** şekilde tanımlayan ilke aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Tarafsızlık
- B. Batıcılık
- C. Dengeleme
- D. Çok boyutluluk
- E. Emperyalizm

1. E

Yanıtınız yanlış ise “Giriş” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6. E

Yanıtınız yanlış ise “Balkan Paketi ve Türkiye” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2. C

Yanıtınız yanlış ise “Kore Savaşı ve Türkiye’nin NATO Üyeliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7. D

Yanıtınız yanlış ise “Balkan Paketi ve Türkiye” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3. A

Yanıtınız yanlış ise “Kore Savaşı ve Türkiye’nin NATO Üyeliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8. C

Yanıtınız yanlış ise “Kıbrıs Gelişmeleri ve Türk Dış Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4. B

Yanıtınız yanlış ise “Bağdat Paketi ve Türkiye’nin Değişen Orta Doğu Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

9. E

Yanıtınız yanlış ise “Demokrat parti Döneminde Değişen Orta Doğu ve Balkan Politikaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5. B

Yanıtınız yanlış ise “Bağdat Paketi ve Türkiye’nin Değişen Orta Doğu Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

10. B

Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Kriz ve Türk Dış Politikasında Alternatif Arayışları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

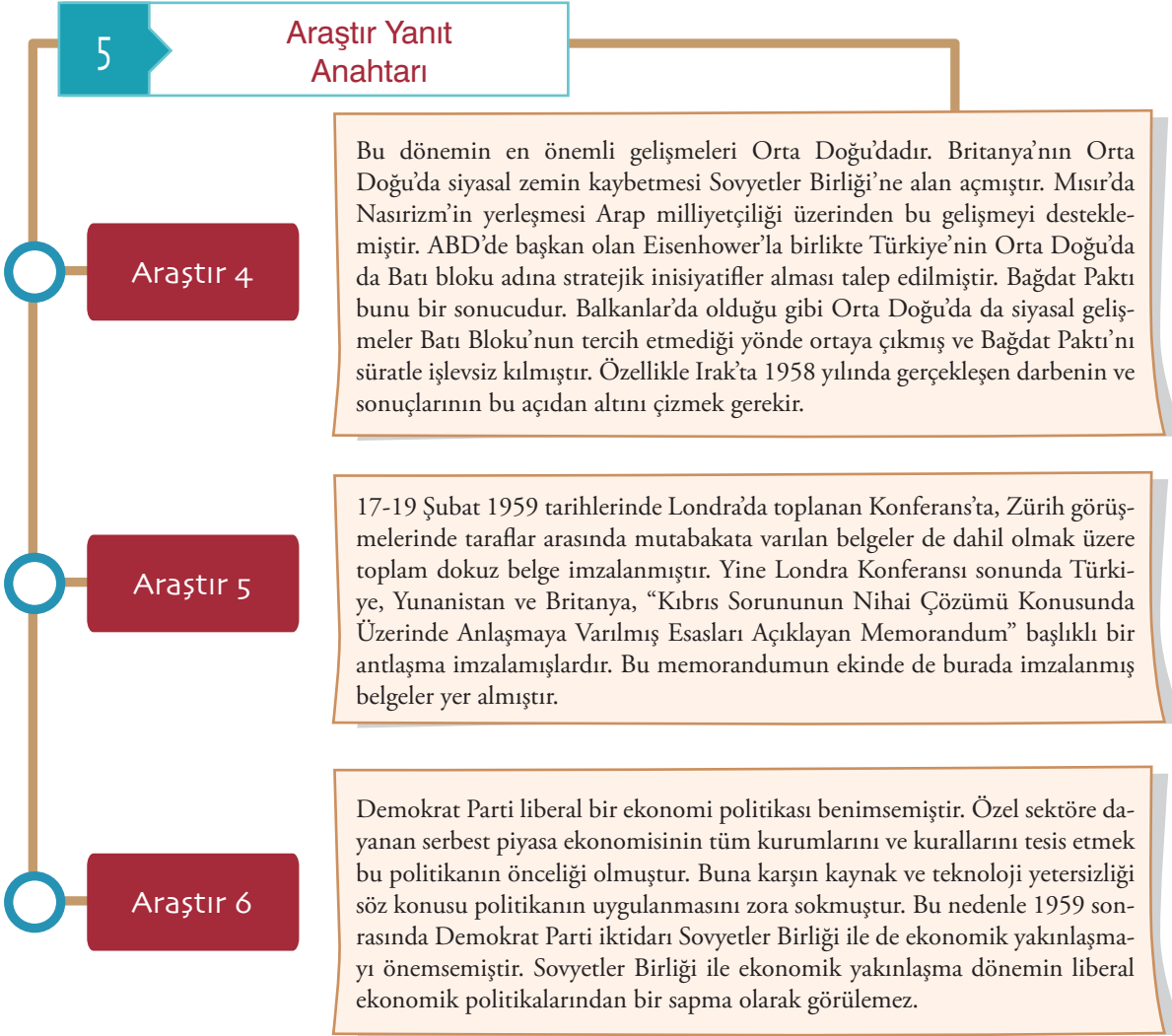
Demokrat Parti’nin Batı Bloku’na entegre olma yönündeki en önemli kararı ve girişimi Türkiye’nin NATO üyeliğidir. 1949 yılında kurulmuş olan NATO’ya ilk üyelik başvurusu Cumhuriyet Halk Partisi döneminde yapılmış ve bu başvuru reddedilmiştir. Demokrat Parti’nin Kore Savaşı’na asker gönderme kararı bu açıdan NATO üyeliği girişimi ile ilişkili olarak okunmalıdır. Sonuç olarak Türkiye 1952 yılında, Kore Savaşı’na asker gönderdikten sonra NATO’ya üye olmuştur. Kore Savaşı küresel anlamda güvenlik ilişkilerini tamamen değiştirmiş ve iki kutupluluğu yerleşik bir dünya güvenlik sistemi haline getirmiştir. Türkiye bu dönüşümden yararlanarak NATO’ya üye olabilmıştır. NATO üyeliği Sovyetler Birliği’nin artan baskısı karşısında en önemli güvenlik garantisi olarak değerlendirilmiştir.

Araştır 2

Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nden kaynaklanan tehdit karşısında önceliği NATO üyeliğidir. Öte yandan NATO kuruluşu sonrasında Türkiye’ye üyelik perspektifi vermemiştir. Bu durum Kore Savaşı bu durumu tamamen değiştirmiştir. Kore Savaşı ABD’ye Soğuk Savaş karşıtlığının küresel bir yapısal durum olduğunu göstermiştir. Türkiye, Kore Savaşı’nın yarattığı yeni siyasal bağlamda NATO üyeliği için bir fırsat algılamış ve savaşa dahil olmuştur.

Araştır 3

1950-1960 arasında ABD, Türkiye’de çok yaygın bir askeri tesis ağı kurmuştur. Hemen hemen tüm askeri havacılık tesislerini kullanmıştır. Hava üsleri yanı sıra ABD radar üsleri, elektronik dinleme tesisleri, Sovyetlerin nükleer denemelerini takip etmek üzere sismik hareketleri tespit merkezi (Ankara, Elmadağ) gibi çok farklı ve yaygın istihbarat birimlerini Türkiye’ye konuşlandırmıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin NATO üyeliği sonrasında tüm Türkiye’ye yayılacak şekilde çok sayıda ve belli ölçüde kontrol dışına çıkacak biçimde ABD askeri tesisleri açılmıştır. Bu tesisler Soğuk Savaş mantığı içerisinde bir anlam taşımakla birlikte Türkiye’nin dış politika alanında ABD’ye bağımlılığını oldukça artırmıştır.

Kaynakça

- Anderson, P. (1995). "Summer Madness: The Crisis in Syria, August-October 1957", *British Journal Of Middle Eastern Studies*, 22 (1/2) s. 21-42.
- Akandere, O. (2003). "Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir'in Amacı ve Mahiyeti" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, s. 55-77.
- Akipek, Ö., İ. (1967). "NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikatı" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(1), s. 9-25.
- Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikası 1950'li Yıllar*, Ankara: METU Press.
- Babaoğlu, R. (2018). "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası'nın Evriminde bir Dönüm Noktası: Londra Konferansı 29 Ağustos-6 Eylül 1955", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), s. 323-347.
- Baharçipek, A., Ekici, S. (2016). "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), s.149-168.
- Bölme, S.M. (2010). "NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi", *Seta Analiz*, 30 (8), s.1-18.
- Bölme, S. M. (2012). "Soğuk Savaşta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (34), s. 51-71.
- Can, H., Özen, Ç. (2005) *Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Criss, N.B. (1997). "Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963", *The Journal of Strategic Studies*, 20 (3), s. 97-122.
- Çetinkaya, S. G. (2016). "Bağdat Paketi'nin Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 1, s.1-29.
- Demir, Ş. (2012). "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12, s. 37-63.
- Demirtaş, B. (2014). "Dörtlü Takrir ve Fuad Köprülü", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), s. 395-409.
- D.J.T.,(1952). "Greece, Turkey, and NATO", *The World Today*, 8 (4).
- Dokuyan, S. (2014). "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), s.151-169.
- Duke, S. (1989). *United States Military Forces and Installations in Europe*, Oxford: Oxford University Press.
- Durgun, S. (2013). "Cultural Cold War at the Izmir International Fair: 1950s-60s", Cangül Örnek Çağdaş Üngör (eds.), *Turkey in the Cold War*, Palgrave, s. 67-86.
- Erdinç Tokgöz, "Dünden Bugüne Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Üç Büyük Dönem", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), s. 6-14.
- Erhan, Ç. (1996). "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), s. 275-287.
- Erhan, Ç. (2019). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt I*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 522-575.
- Erhan, Ç., Kürkcüoğlu, Ö. (2019). "İsrail'le İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt I*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 641-648.
- Erkmen, A. (2020). "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), s.1024-1049.
- Ertem, B. (2009). "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), s. 377-397.
- Evsile, M. (2018). "Demokrat Parti'nin İktisadi İstiklal Mücadelesi", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), s. 61-75.
- Fazla, H. (2022). NATO Kapsamında ABD Üs ve Tesislerinin Türkiye'ye Etkileri, <https://strasam.org.ua/iliskiler/uluslararasi-orgutler/nato-kapsaminda-abd-us-ve-tesislerinin-turkiyeye-etkileri-455>. Erişim tarihi 12.02.2022.
- Fırat, M., Kürkcüoğlu, Ö. (2019) "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt I*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 615-635.
- Fırat, M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- Fırat, M. (2019). "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt I*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 576-614.

- Gager, F.M., Zettle, E. N. (2022). *Information On Over the Horizon Radar Part I*, 15 April 1964, US Naval Research Laboratory, Washington, erişim tarihi:12.02.2022.
- Gençalp, E. (2019). “Sovyet Başbakanı Kosigin’in Türkiye Ziyaretinin Basında Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, s. 55-77.
- Gönlübol, M., Ülman, H. (1969). “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Holmes, A. A. (2014). *Social Unrest and American Military Bases in Turkey and Germany since 1945*, Cambridge University Press.
- Iatridis, J. O. (2017). “Greece and the Birth of Containment: An American Perspective”, Svetozar Rajak, Konstantina E. Botsiou, Eirini Karamouzi, Evanthis Hatzivassiliou (eds.), *The Balkans in the Cold War*, Palgrave, pp. 3-28.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Lees, L. M. (2010). *Keeping Tito Afloat: The United States, Yugoslavia, and the Cold War, 1945-1960*, Penn State Press.
- McMahon R. J. (1988). “United States Cold War Strategy in South Asia: Making a Military Commitment to Pakistan, 1947-1954” *The Journal of American History*, 75 (3), s. 812-840.
- McNamara, R. (2004). *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East, 1952-1977: From the Egyptian Revolution to the Six Day War*, Routledge.
- Özacun, O. (2002) “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1 (2), s. 205-233.
- Özen, Ç., Kolasi, K. (2016). “ABD'nin Almanya Politikası ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi ve Hegemonik Düzen İnşası”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15 (2), s. 125-160.
- Özen, Ç., Yeşilyurt, N. (2018). ”Fransız Dördüncü Cumhuriyeti'nde Siyasal Yapı ve Dış Politika: Süveyş Krizi'ne Giden Yolda Fransa'nın İsrail Politikası”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17 (2), s. 99-126.
- Özersay, K. (2009). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi, No:32.
- Özkiraz, A., Arslanel, M. N. (2015). “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), s. 21-42.
- Pearson, I. (2007). “The Syrian Crisis of 1957, the Anglo-American ‘special relationship’, and the 1958 Landings in Jordan and Lebanon”, *Middle Eastern Studies*, 43 (1), s. 45-64.
- Perovi, J. (2007). “The Tito - Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence”, *Journal of Cold War Studies*, 9 (2), s. 32-63.
- Salep, M. (2020). “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP'nin Siyasal Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1938-1950)”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), s.1092-1126.
- Şatroğlu, A. (2006). “San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye'nin Yer Arayışı”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (12), s. 23-40.
- Takım, A. (2012). “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (2), s.157-187.
- Tansu İ., *Aşlında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Ankara Minpa Matbaası.
- Tellal, E. (2018). “SSCB'nin Türkiye'den İstekleri: Soğuk Savaş Sonrası bir Değerlendirme”, *Historia* 1923, 4, s. 25-35.
- Tellal, E. (2002). “Soğuk Savaş Neden Yeniden Sona Erdi?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(2), s. 203-207.
- Tellal, E. (2020). *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Uzman, N. (2018). “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), s.117-142.
- Yıldırım, Ö. (2018). “The Attitude of Egypt towards Baghdad Pact”, *Tarih ve Günce*, 1 (3), s.125-146.
- Ülgen, E. (2007). ”Bir Kore Şehidimiz ve Ardından Yazılanlar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 22, s. 203-215.
- Yeşilbursa, B. K. (1999). “Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52”, *Middle Eastern Studies*, 35 (4), s.70-102.
- Yüksel, D. Y. (2018). “Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı 1957-1964”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34 (2), s. 311-376.
- The Canberra Times, 3 April 1954, s.1, <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/2900919>, erişim tarihi:12.02.2022.
- stationhypo.com, <https://stationhypo.com/2020/09/18/nsga-sinop-turkey-closed-september-18-1992/>, erişim tarihi:12.02.2022.